

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Příspěvky k filozofickému a
psychologickému obsahu pojmu duše**

Věra Borková

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

**Příspěvky k filozofickému a psychologickému
obsahu pojmu duše**

Věra Borková

Vedoucí práce:

PhDr. Jaromír Murgaš, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala panu PhDr. Jaromíru Murgašovi, CSc., vedoucímu mé bakalářské práce, za jeho rady a připomínky.

Resumé

Předložená bakalářská práce je zaměřena na výklad obsahu pojmu duše. Jsou uvedeny filozofické a psychologické příspěvky k obsahu pojmu duše. První kapitoly se věnují duši ve filozofii Platóna a Aristotela. Další kapitoly se pak věnují příspěvkům k duši ve středověké filozofii. Poté je rozebírána nauka o duši u filozofa René Descarta. Poté je rozepsán vznik psychologie, jako vědy o duši. Jsou uvedeny různé psychologické přístupy, zvláště pak Sigmunda Freuda a Carla Gustava Junga. Uvedeny jsou také přístupy pozitivní psychologie, psychologie zdraví a psychosomatické medicíny. Poslední kapitola se pokouší shrnout současný pohled na duši.

Klíčová slova: duše, zdraví a duše, nevědomí, psychologie jako věda o duši

Summary

The bachelor thesis is focused on the interpretation of the content of the concept of the soul. They include philosophical and psychological contributions to the content of the concept of the soul. The first chapters deal with the soul in the philosophy of Plato and Aristotle. Next sections are devoted contributions to the soul in medieval philosophy. It is then discussed the doctrine of the soul with the philosopher René Descartes. Then I write about the emergence of psychology as a science of the soul. The paper presents various psychological approaches, especially Sigmund Freud and Carl Gustav Jung. The following describes the approach of positive psychology, health psychology and psychosomatic medicine. The last chapter attempts to summarize the current view of the soul.

Key words: the soul, and health of the soul, the unconscious, psychology as a science of the soul

1	Úvod.....	1
2	Duše v antické filozofii.....	3
2.1	Duše v Platónově dialogu Faidros	3
2.2	Duše v Aristotelově díle O duši.....	8
3	Duše ve středověké filozofii	13
3.1	Augustinus Aurelius	13
3.2	Tomáš Akvinský.....	15
3.3	Pietro Pomponazzi.....	15
4	Novověk.....	16
4.1	René Descartes o duši.....	16
4.2	La Mettrie a osvícenský materialismus	19
5	Psychologie jako věda o psyché	20
5.1	Předpoklady vzniku psychologie.....	20
5.2	Vznik psychologie jako samostatné vědy.....	23
5.3	Psychodynamická psychologie.....	24
5.3.1	Sigmund Freud.....	24
5.3.2	Duše u C. G. Junga	26
5.4	Existenční a humanistická psychologie.....	28
5.5	Pozitivní psychologie	30
5.6	Psychologie zdraví.....	31
6	Moderní pojetí duše	32
6.1	Psychosomatika jako věda o těle a duši	32
6.2	Moderní pojetí duše u vybraných autorů.....	33
7	Závěr	38
8	Použitá literatura	40

1 Úvod

V této práci se budu zabývat obsahem pojmu duše v průběhu dějin a dnes. A proč zrovna duše? Člověk si vždy vytvářel názor na dění kolem sebe. V zájmu vlastní existence byl nucen překonávat nejrůznější překážky, které mu kladl život. Je tedy zřejmé, že se člověk začal zajímat o svět a sám o sebe. Začal si klást otázky „Kdo jsem? Kdo jsou ti lidé kolem mě?“. Postupně člověk přicházel na to, že není jen tělesná schránka, co určuje člověka, ale že za ní je cosi transcendentálního, co definuje sebe sama, něco, na čem se zakládá každý člověk, někdy dokonce celý svět. I dnes nalezneme názory, které se přiklánějí k tomu, že oduševnělý je nejen člověk, ale vlastně všechno – strom, kámen či atom. Jiné názory se přiklánějí k tomu, že duše je vlastně rozum, díky kterému víme, že jsme. Descartes toto vyjádřil svou slavnou větou: „*Myslím, tedy jsem.*“.

Zajisté si ale myslím, že duševní život je neoddělitelnou součástí člověka a je třeba se jím zabývat. Dnes lidé zapomínají na svou duševní stránku, příliš se zaměstnávají svými povinnostmi, které jim ukládají všemožné role, které člověk ve společnosti zastupuje. Člověku pak nezbývá čas na to, aby upřel pozornost na svou *psyché*, na své já, aby se staral o svou duši. Už Platón tvrdil, že péče o duši je důležitá, dokonce přirovnává starání se o duši k filozofii.¹

Pojem *filozofie* pochází z řečtiny a skládá se ze dvou slov: *filein*, které znamená milovat a *sofia*, které označuje zručnost či obratnost anebo také nějaké vyšší vědění. Pokud bychom použili slova *sofos*, označovalo by člověka, který je zdatný ve svém životě.²

Péče o duši tedy neznamená jen to, že po namáhavé práci dopřejeme tělu a psychice relaxaci, nýbrž je péčí o náš život, je způsobem, kterým je v životě možné dosáhnout harmonie. Samotné filozofování pozvedá duši člověka, neboť díky němu lze nalézt odpověď na otázky „Kdo jsem?“, „Co mám dělat?“, „Co je mým

¹ PATOČKA, Jan. *Platónova péče o duši a spravedlivý stát*. Praha, 2012. Str. 126

² ANZENBACHER, Arno. *Úvod do filozofie*. Praha, 2004. Str. 16

smyslem života?“. Vyřešení těchto základních otázek může člověka navést na správnou cestu života, může mu ukázat, po čem skutečně touží jeho duše a tím poznat, kdo sám je a přiblížit se k vyrovnanosti a blaženosti. Říká se, že duše je odrazem těla a tělo je odrazem duše a vzájemně na sebe působí. Dojde-li *psyché* k harmonii, k souznění sama se sebou, odchází i nemoci těla, neboť nemoc těla je projevem nemocné duše.

Myšlenku blaženosti můžeme najít už u Aristotela. Dle něj je blaženost, tedy to, co již nespěje k žádnému jinému cíli a je cílem sama o sobě, stav, ve kterém člověk nachází dobro a jednotu se sebou samým. Blaženost je sama cílem i smyslem života. Existují však ještě jiné cesty života, než je cesta blaženosti. Dle něj jsou to ty činnosti, které vedou k nějakým dalším cílům.³

Dnešní společnost je velmi zaměřená na tyto činnosti. Člověku dělá dobře, že může vlastnit, že si může koupit to či ono. Jsou to ale činnosti, díky nimž se ocitáme v nešťastném kruhu, neboť koupím-li si nějakou novou věc, která po chvíli ztrácí svou hodnotu, ať už opotřebením nebo prostě tím, že není „in“, musím ji později nahradit věcí opět hodnotnou. Člověk je pod tíhou reklamy, a nejen tím, postrkován stále k tomu, aby hledal slast mimo sebe a neustále dokola spotřebovával. Tento život ale, dle mne, člověka blaženým neudělá, a proto se domnívám, že péče o duši, filozofování a zájem o odpovědi na otázky smyslu života jsou základem k dobrému a spokojenému životu, a to nejen jednotlivce, ale celého společenství lidí.

Dnešní uspěchaná společnost člověka stresuje a jeho *psyché* trpí, což se odráží ve vzniku nejrůznějších psychických poruch. Už Jean-Jacques Rousseau napsal ve svých rozpravách: „A naše duše se kazily úměrně tomu, jak se zdokonalovaly naše vědy a umění.“⁴

V první kapitole se pokusím vysvětlit pojetí duše u antických myslitelů – Platóna a Aristotela. Platón mluví především o tzv. veškeré duši, duši kosmu, která oduševňuje celý vesmír a vše v něm, jež je nesmrtelná, stejně jako duše člověka. Aristoteles chápe duši jako látku formy - těla. Popisuje druhy duše a rozděluje je podle toho, kolik mají schopností - mohutností. Lidská duše má mohutnosti všechny 4 a od zvířat a rostlin se liší tím, že má duši rozumovou. Tato racionální duše je

³ RICKEN, Friedo. *Antická filozofie*. Olomouc, 1999. Str. 114

⁴ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Praha, 1978. Str. 53

jako jediná věčná. Druhá kapitola se věnuje úvahám o duši v období středověké filozofie, především Augustina Aurelia a Tomáše Akvinského. Tyto úvahy o duši jsou náboženského rázu a jsou propojeny s představou boha. Filozofie Reného Descarta potom započíná kapitolu třetí, v níž vyložím jeho filozofii a úvahy o duši, jež jsou úvahami racionálními. Čtvrtá kapitola se věnuje popisu vzniku psychologie a popisu jejího chápání dnes. V páté kapitole uvedu psychodynamický přístup Sigmunda Freuda a duši v pojetí Junga. Poté uvažuji o psychosomatice jako napomáhající vědě, velmi spjaté s duší. Poslední kapitola je zakončením mé práce a věnuje se moderním přístupům k duši z vybraných autorů. Závěrem se pokusím uvažovat, jaký má smysl dnes mluvit o duši.

Metody práce, jichž v této práci užívám, jsou z části interpretační a komparační. Mezi další metody, které zde užívám, patří také analýza.

Cílem práce je prozkoumání problematiky a vymezení obsahu pojmu „duše“. Vyložím příspěvky k tématu duše jak z filozofických koncepcí, tak z psychologických. Zároveň se pokusím odpovědět na otázku, jaký smysl má dnes mluvit o duši, nejen pro věřící.

2 Duše v antické filozofii

2.1 Duše v Platónově dialogu Faidros

V následující kapitole se budu zabývat Platónovým pojetím duše v dialogu Faidros. Úvahy o duši nalezneme v druhé části dialogu. Platón (427 př.n.l. – 347 př.n.l.) zde uvádí důkaz o nesmrtelnosti duše, mluví o duši jako o prvním hybateli a definuje zde duši jako trísložkovou. Kromě toho zde Platón popisuje, co se děje s duší po oddělení od těla.

Část dialogu, zaměřená na povahu duše, začíná prohlášením, že veškerá duše je nesmrtelná. Zde je na místě otázka, co si máme představit pod pojmem *veškerá*. Podle Špinky⁵ může mít tento výraz dva významy: buď představuje všechny individuální duše, nebo duše jako celek. Špinka se domnívá, že tento výraz

⁵ ŠPINKA, Štěpán. *Duše a krása v dialogu Faidros*. OIKOYMENH, Praha 2009, str. 79

je zvolen záměrně, neboť „každá individuální duše je sama sebou díky svému podílu na společenství veškerých duší.“⁶ To znamená, že pro Platóna individuální duše existují a uskutečňují se tím, že jsou součástí oduševněného kosmu.

Následující důkaz o nesmrtelnosti duše je založen na rozlišení jsoucna ve spojení s pohybem. „Jediné to, co pohybuje samo sebe, nikdy se nepřestává pohybovat, protože neopouští samo sebe, nýbrž toto jest i všem jiným věcem, které se pohybují, zdrojem a počátkem pohybu.“⁷ Dle Platóna by celý svět „spadl v jedno“, pokud by neexistovalo nic, z čeho by mohl vzniknout pohyb. V tomto smyslu je tedy duše nesmrtelná, neboť pohybuje sama sebou. Jde o neustálý pohyb, který nikdy nevznikl a nikdy nezanikne, a proto je věčný.⁸

Duše je tedy samopohybem a to je dle Platóna smysl a podstata duše. Přirozeností duše je vstupování do těla, jeho oduševnění. Pro pochopení toho, proč je toto přirozeností duše, Platón popisuje dva druhy tělesných pohybů. „Neboť každé tělo, kterému se dostává pohybu zvenku, je bezduché, kterému však zevnitř, samému ze sebe, oduševnělé, protože toto je přirozenost duše; je-li však tomu tak, že není nic jiného, co by pohybovalo samo sebe, než duše, pak je nutně duše jsoucno nevzniklé a nesmrtelné.“⁹ Duše je tedy hybatelem těla a vstoupením do něj jej oživuje. Tento pohyb je bytností duše, je jejím uskutečněním, a proto je jejím smyslem.

Z toho co Platón píše, je dále zjevné, že duše je počátkem všeho pohybu, neboť říká, že není nic jiného, co by samo sebou pohybovalo, než duše, a že to, co pohybuje samo sebe, je všem ostatním věcem zdrojem pohybu. Tuto myšlenku najdeme i u Špinky: „Pokud však skutečně platí jeho tvrzení, že pohybovat tělem „zevnitř“ a oduševňovat tak tělo je přirozeností duše, a pokud se přirozenost duše projevuje v jejích aktivitách, pak se zdá, že duše je počátkem všeho ostatního pohybu a strukturace kosmu tím, že oživuje nějaké tělo „zevnitř“.“¹⁰ Duše se tedy podílí na vnitřní strukturaci celého kosmu a to je její přirozeností. Platón

⁶ ŠPINKA, Štěpán. *Duše a krása v dialogu Faidros*. OIKOYMENH, Praha 2009, str. 80

⁷ PLATÓN. *Faidros*. OIKOYMENH, Praha 1993, str. 34

⁸ Tamtéž, str. 35

⁹ Tamtéž, str. 35

¹⁰ ŠPINKA, Štěpán. *Duše a krása v dialogu Faidros*. OIKOYMENH, Praha 2009, str. 90

oduševňuje celý vesmír. „Veškerá duše pečuje o to, co je bezduché a obchází po veškerém světě, hned v té, hned v jiné podobě.“¹¹

Platón duši rozděljuje na tři části a přirovnává ji ke srostlině okřídleného spřežení a vozataje. První část duše tvoří vozataj neboli rozum. Další dvě části mají koňskou podobu, jeden představuje vznětlivou část a druhý žádostivou část duše, přičemž celé spřežení je okřídlené. Nejvíce okřídlené spřežení najdeme u bohů, neboť v *nadsvětním místě* se vznášejí duše bohů a živí své peruti nahlížením pravého jsoucna. Tyto bohy nazývá *živokem nesmrtelným*, jejich duše a tělo jsou srostlé po *všechen čas*. Ostatní duše ještě před vtělením pobývají v tom světě s bohy, nahlížeje pravé ideje, vznáší se a pobývají ve vesmíru. Když potom ztrácejí perutě, což je u lidských duší zapříčiněno oním vznětlivým koněm, neboť spřežení se pak řídí nesnadně a dochází k vzájemnému zápasu duší, klesají z nebe k zemi do těla a toto spojení nazývá Platón *živokem smrtelným*.¹²

Než ale duše poprvé spadne do těla, koná nadsvětní cestu s bohy. Platón o tomto místě mluví jako o prostoru bezbarvém, beztvarem a nehmatatelném a nazývá ho *jsoucnost vskutku jsoucí*.¹³ Tato jsoucnost je viditelná pouze rozumu, neboť jen on je prostředkem k nahlížení pravého vědění. Tímto nahlížením pravých jsoucnen se duše živí a nabývá.

Po této nadsvětní cestě duše padá k zemi a dostává se pouze do lidského těla. Ta duše, která v nadsvětní cestě bohů zřela nejvíce, má být vsazena do zárodku filozofa, další pak do krále nebo válečníka, třetí do politika či hospodáře, čtvrtá do milovníka námah, šestá do básníka, sedmá do řemeslníka, osmá do sofisty a devátá do tyrana. Nacházíme zde karmickou myšlenku, podle které ten, kdo žil spravedlivě, dostane se lepších zásluh než ten, kdo žil nespravedlivě. Duše těchto dostávají se do podzemních kázní, kde je jim uložen trest, duše spravedlivých jsou Spravedlností vyneseny na místo na nebi. Když se pak duše vracejí znovu do druhého života, vybírají si sami, do koho se vtělí. „Po tisíci letech jedny i druhé přicházejí k losování a volbě druhého života, a tu si každá volí, který chce; tu

¹¹ PLATÓN. *Faidros*. OIKOYMENH, Praha 1993, str. 35

¹² Tamtéž, str. 35

¹³ Tamtéž, str. 36

přichází lidská duše i do života zvířete a ze zvířete se vrací, kdo byl kdysi člověkem, zase do člověka.“¹⁴

Carl Zimmer¹⁵ ve své knize *Jak se duše stala tělem*, píše, že Platónův kosmos je celý oduševněný, je pro něj jakýmsi živým organismem. Kosmos je božského původu a člověk byl stvořen bohy jako miniaturní kopie kosmu, jež má v sobě nesmrtelnou duši. Bohové vložili božské sémě do mozku, neboť rozum dovoluje uvažování, filozofování, které je božským posláním člověka. Mohli bychom tedy říci, že je-li tato část duše božská, je tedy i nesmrtelná. Žádostivá a vznětlivá duše jsou umístěny do žaludku (duše vegetativní), a do srdce (duše vitální). Tyto dvě nižší duše bohové oddělili od zbytku těla (krkem), aby nemohli pošpinit duši vyšší, umístěnou do mozku.

Když popisuje duši, jako hybnou sílu, která nikdy nevznikla a nikdy nezanikne, a je proto nesmrtelná, zřejmě má na mysli pouze duši veškerou, duši kosmu, neboť když mluví o duši člověka, jako o duši složené ze tří částí, dává individuální duši určité hranice, vymezuje jí na tři části, z nichž je nesmrtelná a božská pouze jedna – rozum. Pokud je duše člověka cosi vymezeného a ohraničeného, nemůže sama o sobě býti nesmrtelná, to může být pouze duše veškerá, která nikdy nevznikla a nezanikla.

Dříve citovaný Špinka uvádí, že každá duše je sama sebou díky tomu, že se podílí na duši veškeré. Lidská duše tedy sama o sobě nesmrtelná není, ale tím, že obsahuje nesmrtelný rozum, se podílí na oné nesmrtelnosti jako celek. Samotný člověk se pak moudrou filozofií může více a více dotýkat veškeré nesmrtelné duše a tím si jí více uvědomovat a být její součástí. Filozofa duše je nejbližše skutečným idejím a nejdále od klamů smyslů. „Proto tedy náležitě nabývá perutí jedině mysl filosofova; neboť ta jest svou pamětí podle možnosti stále u oněch jsoucen, u kterých je bůh, jenž proto je božský.“¹⁶ Rozum se rozpomíná na pravá jsoucná, která zřela duše, ještě než se poprvé vtělila. V pozemském životě nenahlíží duše pravé skutečnosti, poznání se děje prostřednictvím rozpomínání na ideje, jež tehdy duše zahlédla. Ty duše, které nejvíce zahlédli na cestě s bohy, dokáží se nejlépe rozpomínat na pravá jsoucná při pohledu například na krásu. Toto rozpomínání

¹⁴ PLATÓN. *Faidros*. OIKOYMENH, Praha 1993, str. 38

¹⁵ ZIMMER, Carl. *Jak se duše stala tělem*. Praha 2006, str. 20

¹⁶ PLATÓN. *Faidros*. OIKOYMENH, Praha 1993, str. 39

působí libost a způsobuje opeření křídel, jež při pádu duše ztratila. „Když jej uvidí, tu jako z hrůzy v něm nastane proměna, zachvátí ho pot a nezvyklé horko; přijav totiž očima výron krásy, jímž se zavlažuje ústrojí peruti, zahřeje se, a když se zahřeje, roztají obaly kolem puků, které byly dříve tvrdostí sevřeny a bránily pučení, ale když nastal příliv potravy, brky peří nabobtnají a vyrazí z kořenů po celém povrchu duše; byla totiž dříve všecka opeřena.“¹⁷ Příliv potravy zde znamená, že duše se opět „najedla“ jsoucny tím, že si na ně rozpomněla. Před prvním vtělením se duše živila na louce pravdy, živila se veškerou duší kosmu, avšak v těle je člověk vydán klamům a věří-li jim, jeho duše zakrní a je zabráněno pučení perutí. Špínka píše: „...tyto „padlé“ duše (na rozdíl od okřídlených, jež se vztahují k celku světa) velmi snadno podléhají perspektivě tohoto partikulárního zemitého těla a ztrácejí schopnost pochopit samy sebe i vše ostatní z perspektivy celku.“¹⁸ Ztrátou křídel duše ztrácí jakousi spojenost s veškerou duší, s veškerým světem, a proto v těle zapomíná a dostává se do nevědomosti. Rozpomínáním se na skutečné ideje se pak opět začíná spojovat s duší kosmu.

Celý dialog je propojen úvahami o lásce. Láska totiž může způsobit ono rozpomenutí na pravá jsoucna, jak píše Špínka: „Může vést k tomu, že duše opět nabývá svých perutí, a obnovuje tak původní podobu prostředkující role veškeré duše. Ale již v našem současném „padlém“ a „neokřídleném“ stavu přináší zásadní prospěch: je jakýmsi „náhradním“, zároveň však jedinečným způsobem, jak této prostředkující roli alespoň částečně dostat.“¹⁹ Prostředkující roli má Špínka na mysli to, že duše pečuje svým pohybem o vše neoduševnělé, tedy tělesné. Duše tuto roli plní tím, že pobývá v celém kosmu a oduševňuje ho, anebo ztratí tento vztah k celku světa a spadne do těla. Špínka podává otázku, jak tedy duše v těle plní tuto prostředkující roli. A odpovídá tím, že na základě vztahu k tomu, co je ontologicky nejpůvodnější, mohou vtělené duše přispívat k dobrému uspořádání světa. „Tento podíl lidských duší na dobrém uspořádání světa je přitom umožněn láskou a přátelstvím, které je na ní založeno.“²⁰ Tedy, aby duše člověka „produkovala“ na Zemi dobro, je dáno tím, že je skrze nesmrtelný rozum spojována s duší veškerou,

¹⁷ PLATÓN. *Faidros*. OIKOYMENH, Praha 1993, str. 41

¹⁸ ŠPÍNKA, Štěpán. *Duše a krása v dialogu Faidros*. OIKOYMENH, Praha 2009, str. 99

¹⁹ Tamtéž, str. 102

²⁰ ŠPÍNKA, Štěpán. *Duše a krása v dialogu Faidros*. OIKOYMENH, Praha 2009, str. 102

kteřá dle Platóna o vše pečuje, tedy je dobrá. Bude-li člověk užívat rozum a bude tíhnout k filozofování, je jeho celá duše jakoby o něco více propojena s duší veškerou. Tedy se jakoby propojuje s dobrem a pravdou a jeho činnost na Zemi se může stát dobrou.

2.2 Duše v Aristotelově díle *O duši*

Dalším, kdo se vyjadřoval k pojmu duše, byl řecký filozof Aristotelés ze Stageiry (384 př.n.l. – 322 př.n.l.). Právě on je autorem spisu *O duši*, který byl prvním systematickým spisem o duševních procesech člověka. Tento spis *O duši* (Peri psychés, De anima) je označován jako začátek dějin psychologie, ačkoliv název psychologie byl použit mnohem později, můžeme říci, že Aristotelés byl významným činitelem, který přispěl k vytvoření psychologie. Platón byl jeho učitelem a Aristoteles ho svou metodou překonává. Shrnuje všechny dosavadní názory, přičemž metodou systematickou se již blíží vědeckému badání, než jak tomu bylo u Platóna. Aristotelés dosavadní vědění o duši zkritizoval a nabídnul vlastní výklad. Platón pojímal duši filozoficky, kdy duše se rozpomíná na pravé ideje, Aristotelés však říká, že vzpomínání není „znovuvidění“ idejí, jejichž transcendentna se duše dotýkala před vtělením, nýbrž je jevem psychologickým, a právě zde můžeme pozorovat počátek vydělení psychologie z filozofie.

Ve spisu *O duši* nalezneme kritiku dosavadních názorů filozofů o podstatě duše. Dále se potom od Aristotela dozvídáme, že pohyb je podstatou duše, která se vymezuje čtyřmi mohutnostmi (schopnostmi): vyživováním, vnímáním, myšlením a pohybem. Pojednává se zde také o všech pěti smyslech a jejich důležitosti, čímž se Aristotelés dotýká také biologie. V *dějínách psychologie* Kohoutek uvádí: „Předmět jeho duševědy jako by se mu kryl i s předmětem dnešní obecné biologie, nejenom současné psychologie.“²¹

Aristotelés píše, že poznání duše přispívá k poznání pravdy vůbec, a proto bychom se jí zřejmě měli věnovat. Aristotelés rozlišuje určitý druh jsoucná, který nazývá podstatou, u které rozlišuje formu a látku. Vše je složeno z formy (tvaru) a látky (matérie), přičemž látka sama o sobě není něco konkrétního, nýbrž je

²¹ KOHOUTEK, Rudolf. *Dějiny psychologie pro pedagogy*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, str. 10

možností, ve smyslu takovém, že se MŮŽE uskutečnit, tvar je skutečností, podle které už můžeme označit něco konkrétního.²² Všechna přírodní tělesa jsou podstatou, neboť mají účast na životě. Tělo je látkou, materií, oduševněná bytost potom vzniká spojením látky a formy, přičemž látkou se myslí duše. Duše nějakým způsobem jest v těle a je skutečností těla. Duše pohybuje nějakým způsobem tělem, přičemž výsledkem je živá bytost. „Neboť | podstata, jak jsme řekli, má trojí význam; jedna je to tvar, jednak látka a jednak celek, složený z obou. Přitom látka je možností, tvar skutečností; ještě spojení obou je oduševněná bytost, není tělo skutečností duše, nýbrž duše je skutečností určitého těla.“²³ Tělo má tedy v možnosti život a duše je nutně podstatou těla, je principem života. Duše je formou – tedy skutečností (enetelecheia – v překladu: to, co má svůj cíl v sobě²⁴), je tedy také hybnou a účelnou příčinou. Je příčinou a počátkem života, tím že oduševňuje a oživuje tělo, a prostřednictvím činnosti rozumu směřuje k účelu. „Takovým účelem je pak u živých bytostí duše, a to takovým, že odpovídá přirozenosti; neboť všechna přírodní těla jsou nástrojem duše, a to jak u živočichů, tak i | u rostlin, poněvadž jejich účelem je duše.“²⁵

Obecně řečeno je duše pojmová podstata. Aristotelés toto připodobňuje oku a zraku. Pokud bychom si pod okem představili živou bytost, jeho duší by byl zrak, protože je pojmovou podstatou oka. Oko je látkou a skutečností oka je zrak, pokud by oko ztratilo co, čím se uskutečňuje, totiž zrak, pak by to už nebylo oko, ale zůstalo by pouze v možnosti jako látka. „Oko je látkou zraku; jakmile ten zanikne, není to již oko, leč podle jména, jako oko, jež je vytesané z kamene nebo oko namalované.“²⁶ Pokud by tedy živá bytost pozbyla duši, již by to nebyla živá bytost, nýbrž by zůstalo pouze tělo jako nějaká možnost, již neuskutečněná.

Aristotelés kritizuje přirovnávání duše k harmonii, neboť harmonií myslíme nějaký poměr určité směsi v něčem, což duše dle něj jistě není. Jediné, co je možno, je pokus jednotlivce uvést své duševní stavy do rovnováhy. „Nejvíce by to bylo

²² ARISTOTELÉS. *O duši*. Petr Rezek, Praha, 1995, str. 50

²³ Tamtéž, str. 55

²⁴ BAKEŠOVÁ, Alena a kolektiv. *Filosofický slovník*. Euromedia Group, 2009, str. 87

²⁵ ARISTOTELÉS. *O duši*. Petr Rezek, Praha, 1995, str. 59

²⁶ Tamtéž, str. 52

zřejmé tehdy, kdyby se někdo pokusil stavy a činnosti duše uvést | na druh harmonie; stěží by se mu to podařilo.²⁷

Duše se, dle Aristotela, vymezuje čtyřmi mohutnostmi (schopnostmi): vyživováním, vnímáním, myšlením a pohybem. Všechny oduševněné bytosti jsou totiž životem, který se projevuje právě v myšlení, vnímání, změně pohybu a ve vyživování. Mezi vše živé řadí: rostliny, zvířata, člověka, popřípadě boha. Vyživovací mohutnost duše je první nejobecnější mohutností, všechno živé musí mít v sobě tuto mohutnost, neboť je základem pro přežití, projevuje se plozením a vyživováním. Všechny bytosti směřují v jádru k tomuto zachování. Živočichové jsou na vyšším stupni než rostliny, obsahují v sobě vyživovací mohutnost, ale také ještě schopnost vnímání a pohybu. Člověk má schopnost všech tří, a navíc má schopnost rozumu – myslet. Jsou tu tedy tři druhy duše – rostlinná, živočišná a lidská, přičemž nižší duše je předpokladem pro duši vyšší. Störig v učebnici filozofie píše: „Vyšší duše nemůže být bez nižší. Tak stará je nauka o „vrstvách“ osobnosti, která se navrácí v nejnovější psychologii!“²⁸

Dále Aristotelés pojednává o vnímání, což je jedna z mohutností duše a kromě rostlin vnímají všechny živé bytosti. Je rozdíl mezi vnímáním a věděním, vnímání směřuje k jednotlivinám, neboť vnímat můžeme pouze nějaké konkrétní předměty, kdežto věděním směřuje k obecninám, *kteří jsou jaksí v duši samé*.²⁹ Důvodem, proč rostliny nevnímají, ačkoliv přijímají účinek nějakého tělesa, je, že nemají *středisko*, jímž by bylo možné přijímat tvary vnímatelných předmětů, ale pouze podléhají účinku *tvaru spolu s látkou*.³⁰

Jak už jsem psala výše, vnímání a poznání není totéž. Vnímají všichni živočichové, avšak poznání je schopen pouze člověk prostřednictvím rozumu. Živočichové se nemohou dopouštět špatného myšlení, neboť tuto schopnost nemají, tedy člověk už jen tím, že má rozum, se může dopustit špatného myšlení, u vnímatelnosti totiž nelze rozlišit špatné ani dobré, pouze vnímané. Vjemy jsou tedy vždy pravdivé, kdežto představy mohou být klamně, neboť se jevům podobají.

²⁷ ARISTOTELÉS. *O duši*. Petr Rezek, Praha, 1995, str. 40

²⁸ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. Zvon: Praha, 1996, str. 134

²⁹ Tamtéž, str. 64

³⁰ Tamtéž, str. 81

Živočichové jednají podle představ z důvodu toho, že nemají rozum – totiž zvířata, a lidé proto, že jsou buď zaslepeni vášní, nemocí nebo spánkem.

Rozum je schopností duše u člověka. Duše rozum jaksi využívá a pomocí něho myslí a poznává. A tento rozum je schopností duše pouze tehdy, pokud myslí. „Tudíž takzvaný rozum duše – a rozumem nazývám to, čím duše myslí a soudí – není z hlediska skutečnosti ničím, dokud nemyslí.“³¹ Je tedy pouze látkou v možnosti, pokud se neuskutečňuje v činnosti, pokud ano, nazývá ho činným rozumem, opak je pak rozum trpný. „A tento činný rozum jest oddělen od těla, je neměnný a nesmíchaný, jeho podstatou jest skutečná činnost.“³² Činnost je totiž vždy vyšší než trpnost. Trpný rozum nazývá pomíjivým, *bez něho duše nemyslí nic*, činný rozum, je-li oddělen od těla, je *tím, čím jest*, je nesmrtelný a věčný.

Aby tedy mohlo býti nějaké jsoucno, musí nutně mít látku (causa materialis), formu (causa formalis), působící příčinu (causa efficiens) a účel (causa finalis).³³ U živých bytostí je tedy tělo látkou a duše zároveň formou, příčinou i účelem. Tam, kde se setkávají tyto čtyři, je nutně pohybu, neboť už jen to, že něco je a uskutečňuje se to, je pohyb. Samotná forma, vyskytuje-li se bez látky, je podle Aristotela forma dokonalá, božská. „Zcela dokonalá ale může být jen jedna věc. Tak Aristotelés dospívá k božství, které je čiré myšlení, čirý duch.“³⁴

Duše je tedy princip života, s tělem tvoří celek a dává mu určitý smysl. Tělo je možností a duše je tvarem skutečnosti, jež se uskutečňuje jako živá bytost a je zároveň účelem. Život je pak projevem duše, který vzniká ve spojení s tělem. Lidský duch, na rozdíl od duše rostlin a zvířat, tvoří stupeň psychického života. Duše je tvarem těla a zaniká zároveň s tělem. Pouze rozum je sám o sobě, jest věčný, ale není možný bez těla. Tato racionální duše – rozum, píše Zimmer³⁵, by mohla dnes býti nazvána vědomím. Aristoteles ji však, na rozdíl od Platóna, neumístil do hlavy, ale do srdce. Odmítal, že by mozek mohl řídit psychické funkce, neboť při pitvání zvířat si všiml, že některá zvířata nemají viditelný mozek. Srdce totiž dodává teplo do celého těla, a Aristoteles toto teplo spojoval s inteligencí, proto vložil rozum do srdce.

³¹ ARISTOTELEŠ. *O duši*. Petr Rezek, Praha, 1995, str. 94

³² Tamtéž, str. 97

³³ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. Zvon, Praha, 1996, str. 136

³⁴ Tamtéž, str. 136

³⁵ ZIMMER, Carl. *Jak se duše stala tělem*. Praha, 2006, str. 21

Několik let po Aristotelově smrti řečtí anatomové Herofilus a Erasistratus objevují nervový systém. Aristoteles o nervech neměl ani ponětí, domníval se, že vše je propojeno tepnami k srdci, které vše ovládá. Herofilus a Erasistratus tento názor vyvrátili, neboť po stovkách lidských pitev, které měl Aristoteles zakázané, poznali, že nervová vlákna vytváří síť větvící se od lebky, nikoliv od srdce. Domnívali se, že nádechem se do těla dostává světová duše. Tato duše se dostává do srdce a tepen a oživuje tak tělo. Část duše se dostává i do mozkových komor, o kterých se domnívali, že jsou zcela prázdné, a že jedině na toto místo mohou „duchové“ vplout. Z mozkových komor se pak podle nich dostávali duchové do nervů a do svalů, píše Zimmer.³⁶

V Antické filozofii byla duše spíše přírodním faktorem, než něčím osobním. Duše byla v těsném spojení s přírodou, často se tedy objeví myšlenka světové duše, jejíž částí je lidská duše, je jejím „výhonkem“.³⁷

O 400 let později, roku 150 n.l. přichází do Alexandrie mladý lékař Galén. Podle něj se krev v srdci smíchá s „vitálními duchy“, kteří se poté tepnami dostanou do celého těla. V mozku se pak tyto duchové přemění na duchy „animální“ a mozek je poté vytlačí do nervů, což způsobí pohyb a myšlení. Animální duše však pro Galéna znamenala pouhý „vír“ v oceánu duše a intelligence. Nebeská tělesa totiž dle něj byla mnohem čistší než lidská těla, a proto byla schopná dosahovat vyšší intelligence, která nás dokáže ovlivňovat.³⁸

Na konci Antiky se setkáváme s novoplatóniky. Ti navazují na Platóna, ale tvoří systém vlastní. Tento systém vytváří žák zakladatele tohoto směru Plotinos (204 - 270). Přichází s mystickou naukou, kterou v předchozím řeckém myšlení nenajdeme. Božská bytost, dle něj, vyzařuje podobně jako Slunce a tvoří vše ostatní. Existují různé sféry bytí, podle toho, jak jsou blízko bohu. Prvním je duch, jenž není samotným bohem. „Duch je souhrnem všech idejí v Platónově smyslu.“³⁹ Další je duše světa/svět duševna. Nejdále od boha je svět hmoty. Mezi těmito dvěma světy se nalézají jednotlivé duše. Cílem člověka je spojit se opět s bohem tak, že se ponoříme do božského v nás a opustíme naše vědomí a myšlení.

³⁶ ZIMMER, Carl. Jak se duše stala tělem. Praha, 2006, str. 21-22

³⁷ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. Praha, 1996. Str. 158

³⁸ Tamtéž, str. 22-23

³⁹ Tamtéž, str. 150

“Nejvyšší cíl člověka a jeho blaženost spočívá v opětném sjednocení duše s bohem, z něhož vzešla.”⁴⁰ Ve stavu nevědomí pak dojde ke sjednocení s bohem.⁴¹

Novoplatónismus je posledním řeckým filozofickým systémem na Západě a spolu s ním končí celá Antická filozofie, když císař Justinián I. roku 529 nechá zavřít Platónovu Akadémii v Athénách a zakáže vyučování řecké filozofie.⁴² Plotínos, spolu s dalšími, vytvořil svou duchovní naukou půdu pro křesťanství. Řecká filozofie se střetává s křesťanstvím a vzniká středověká filozofie.⁴³

3 Duše ve středověké filozofii

Je nutno mít na paměti, že středověká filozofie je prolnutá křesťanstvím. Církev se stala samostatným společenstvím, měla své vlastní právo a zákony. Pokud se názory na svět nekryly s církevním učením, byly považovány za kacířské. Za nejkacířštější názory byly považovány atomistické představy, které tvrdily, že vše se skládá z atomů a jen jejich působením může existovat svět a vše v něm.⁴⁴ Naopak vše je božské povahy. Bůh stvořil svět a stal se Bohem osobním. Každý člověk k němu může promlouvat prostřednictvím modliteb. Oproti antické filozofii, kde se klade malý důraz na individualitu duše, křesťanství dává duši jedinečnou důstojnost v tom smyslu, že již nevidí duši jako něco neosobního, čistě přírodního, vázaného na kosmos, ale vidí ji jako individualitu, jako konkrétní duši jedince stojícího před Bohem. Člověk zde už ale nemá nesmrtelnou část duše, jako u Platóna, ale je celý smrtelný. Člověk je od přirozenosti hříšný a zkažený a jediné, co ho může vysvobodit, je spasení. Jedině ono může způsobit *znovuzrození v Kristu*.⁴⁵

3.1 Augustinus Aurelius

Významným filozofem, v tomto období, byl křesťanský filozof a teolog Augustinus Aurelius (354 – 430). Původně byl učitelem rétoriky, ale jeho duchovní

⁴⁰ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. Praha, 1996. Str. 151

⁴¹ Tamtéž, str. 150-152

⁴² RICKEN, Friedo. *Antická filozofie*. Olomouc, 1999. Str. 158

⁴³ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. Praha, 1996. Str. 157

⁴⁴ ZIMMER, Carl. *Jak se duše stala tělem*. Praha, 2006. str. 24

⁴⁵ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. Praha, 1996. Str. 157-158

vývoj ho zavedl ke křesťanství, ve kterém teprve nalézá pravdu.⁴⁶ Raný středověk se zabývá zejména problematikou Boha a duše. Zásahu na tom mají právě Augustinovy myšlenky. Augustin se na duši dívá nejen jako filozof, ale i jako vynikající empirický psycholog. Aby dokázal, že je duše substancionální, při reflexi vlastního subjektu určuje JÁ jako danost vědomí, JÁ nutně existuje.⁴⁷ Augustin také naznačil něco, co později psychologie nazvala nevědomím. Říká, že když něco zapomeneme (nebo nevíme), snažíme se to najít v paměti. Někdo nebo něco nás dovede k tomu, že se to najednou objeví v mysli a říkáme si: To je ono! Ale jak můžeme nepochybně vědět, že je to opravdu to, co jsme hledali? Podle Augustina je v nás něco, co sami nechápeme.⁴⁸ Mohli bychom v tom vidět náznaky objevu nevědomí, a dokonce snad myšlenku psychologie jako vědy napomáhající člověku – psychoterapie, když Augustin říká, že nějaká další osoba nás může navést k tomu, abychom hledali odpovědi ve svém nitru – v nevědomí.

Pro Augustina je duše součástí člověka. Člověk nemůže být bez duše, ale ani bez těla. Tělo není pro duši vězením, tvoří s ním jednotu, avšak vyšší hodnotu než duše nemá. Duše vládne a ovládá tělo a skrze něj kontaktuje Boha, je jakýmsi prostředníkem mezi tělem a Bohem. Duše je v sobě uzavřená rozumová substance. Bůh stvořil duši v dokonalé formě a tělo pouze jako *zárodek*, který se rozvíjí postupně. Aby nebylo zpochybněno, že vše stvořil Bůh, vysvětluje Augustin vývoj těmito zárodky, které Bůh stvořil jako zárodeční síly, které se dále vyvíjí.⁴⁹

Augustin vidí duši jako nesmrtelnou a nemateriální. „Augustinus dospívá k názoru, že duše nemůže být tělesná a rozprostraněná proto, že je s to vnímat skutečnosti, které nejsou tělem (De quantitate animae VIII 13, 22; XIV 23).“⁵⁰ Nesmrtelnost duše se zakládá na její spjatosti s Bohem a absolutní pravdou. Duše je sice rozumová substance, avšak nesmrtelný není rozum, ale individuálně existující rozumová duše, která se kryje s JÁ.⁵¹

⁴⁶ BAKEŠOVÁ, Alena a kolektiv. *Filosofický slovník*. Praha, 2009. Str. 27

⁴⁷ HEINZMANN, Richard. *Středověká filozofie*. Olomouc, 2000. Str. 83

⁴⁸ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. Praha, 1996. Str. 167

⁴⁹ HEINZMANN, Richard. *Středověká filozofie*. Olomouc, 2000. Str. 82

⁵⁰ Tamtéž, str. 84

⁵¹ Tamtéž, str. 84

3.2 Tomáš Akvinský

Dalším významným teologem v oblasti scholastiky byl Tomáš Akvinský (asi 1225 – 1274). Jeho učení povýšil Papež Lev XIII. na oficiální filosofii katolické církve (tomismus). Akvinský filozoficky navazoval především na Aristotela.⁵² V jeho filozofii spatřil předchůdce křesťanství. Aristoteles spatřoval ve světě účel, odmítal bezúčelnou atomistickou teorii. Akvinský za tímto účelem uviděl Boží plán. Také Aristotelova kosmologie mu byla blízká. Jako centrum vesmíru uvažoval Zemi, avšak nebeské objekty jsou dokonalé a pohybují se v dokonalých kruzích. Nedokonalost Země Akvinský považoval za důsledek pádu člověka, nebesa pak jsou dokonalá a znázorňují místo, kam se duše odebírají po smrti.⁵³ Akvinského zaujala také Aristotelova nauka o formě a látce. Lidská duše je formou nezávislou na látce (substanci), tedy je netělesná a čistě duchovní. „Má se k tělu jako rybář ke svému člunu, jako člověk ke svému šatstvu.“⁵⁴ Její nezávislost na substanci potvrzuje její nesmrtelnost. Tělo jako substance zanikne, ale duše jako čistá forma nemůže být zničena ani sama o sobě. Také teorii o mohutnostech duše přejímá od Aristotela. Jeho nauka o duši je převážně intelektualistická. Akvinský ze všech mohutností duše vyzdvihuje právě rozum. To, že je člověk schopen rozumu, je podle něj základem samotného lidství. Rozum jako mohutnost duše je lidskou přirozeností.⁵⁵

Akvinský, díky Aristotelovi, s jeho spolupracovníky z církevních řádů započínají novou myšlenkovou tradici, které se později začalo říkat naturfilozofie. Právě důraz na rozum zde byl klíčový. Zimmer⁵⁶ píše: „Akvinský i ostatní používali rozum k důkazu jedinečnosti Boha, jenž samojediný vytvořil svět a jehož nejvyšší dobrota je zřejmá ve všem, co se ve světě děje.“

3.3 Pietro Pomponazzi

Dalším člověkem, který byl Aristotelem ovlivněn, byl filozof Pietro Pomponazzi na počátku 16. století. Tvrdil, že Aristoteles vlastně v nesmrtelnost

⁵² BAKEŠOVÁ, Alena a kolektiv. *Filosofický slovník*. Praha, 2009. Str. 330

⁵³ ZIMMER, Carl. *Jak se duše stala tělem*. Praha, 2006. str. 24

⁵⁴ HEINZMANN, Richard. *Středověká filozofie*. Olomouc, 2000. Str. 221

⁵⁵ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. Praha, 1996. Str. 190

⁵⁶ ZIMMER, Carl. *Jak se duše stala tělem*. Praha, 2006. Str. 25

lidské duše nevěřil. Duše totiž jako forma těla nemůže, dle Pomponazziho, existovat bez něj, a proto umírá společně s tělem. Pomponazzi tuto myšlenku pojal pozitivně, neboť ve smrti není nic špatného a ten, kdo ví, že zemře, nebude se zbytečně bát nevyhnutelného. Řím ho však proklel. Vatikán prohlásil nesmrtelnost duše za oficiální dogma, filozofové museli dokazovat nesmrtelnost duše a k tomu jim měl pomoci přirozený rozum.⁵⁷ „Výsledkem byla vlna útoků na Pomponazziho a počátek intelektuální bitvy, která trvala více než sto let. Na této cestě budou filozofové ve věci duše objevovat podstatně svízelnější otázky.“⁵⁸

4 Novověk

4.1 René Descartes o duši

Za otce novověké filozofie je považován francouzský filozof a matematik René Descartes (1596 – 1650). Jeho filozofie se opírá o rozlišení věci myslící (res cogitans) a věci rozprostrané (res extensa). Descartova filozofie je protkána pochybností (skepsí), a proto pro něj jedinou neotřesitelnou jistotou je to, že existuje, což je vyjádřeno v jeho slavné větě *Cogito ergo sum* – Myslím, tedy jsem. Existence JÁ je tedy jistotou a je věcí myslící (res cogitans). Hmotný svět potom tvoří věci rozlehlé, zaujímající nějaké místo (res extensa).⁵⁹

Pro Descarta je člověk jsoucnou, jehož podstatou a přirozeností je myšlení, jež není závislé na žádné hmotné věci a ani ke své existenci nepotřebuje žádné místo. Jinými slovy, je-li duše věcí myslící, nemůže být zároveň věcí rozlehlou a zaujímat určité místo. Není nijak situována do prostoru, pouze působí. Tělo a duše jsou naprosto odlišné povahy. Tělo je tedy věcí rozlehlou a duše je věcí myslící. „Takže toto Já, to jest duše, kterou jsem tím, čím jsem, je naprosto rozdílná od těla, ba lze ji snáze poznat než tělo, a i kdyby ho nebylo, byla by tím, čím jest.“⁶⁰ Ačkoliv je duše velmi úzce sloučena s tělem, je na něm naprosto nezávislá a neumírá společně s ním, je nesmrtelná. Smrt totiž nastává nikoliv selháním duše, ale

⁵⁷ ZIMMER, Carl. Jak se duše stala tělem. Praha, 2006. Str. 28

⁵⁸ Tamtéž, str. 28

⁵⁹ BAKEŠOVÁ, Alena a kolektiv. *Filosofický slovník*. Praha, 2009. Str. 70

⁶⁰ DESCARTES, René. *Rozprava o metodě*. Praha, 1992. Str. 27

selháním těla.⁶¹ Zimmer píše: „Racionální duše nikdy nepřestává myslet, ani ve spánku, ani po smrti. Myšlení je koneckonců její podstatou, definicí její existence. Descartes někdy dokonce tvrdil, že racionální duše ve skutečnosti mozek k myšlení ani nepotřebuje. *Vědomí, prohlásil, může fungovat na mozku nezávisle.*“⁶²

Mysl, rozum a duše jsou pro něj synonymy. V meditacích odpovídá na otázku, co tedy je věc myslící. „A co tedy jsem? Věc myslící. Co to je? Inu, věc pochybující, chápající, tvrdící, popírající, chtějící, nechťející, jakož i představující si a smyslově vnímající.“⁶³ Rozdíl mezi myslí a tělem je pro Descarta naprosto zřejmý. Tělo je dělitelné, kdežto mysl nikoliv. Člověk totiž chápe svou mysl jednotně, nedokáže si ji představit v částech. Tělo můžeme rozložit na části, můžeme tělu vzít končetiny, a přesto bude pořád tělem. To, že se nějak změní tělo, nemá žádný vliv na mysl. Mysl tedy rozhodně nemůže být částí těla.⁶⁴

O rozdílech těla a duše Descartes pojednává v díle *Vášeň duše*. Dílo se zaměřuje na teorii lidské emocionality, jejíž platnost autor zakládá na fyziologických a psychologických analýzách. Vášeň, dle něj, vznikají na průsečíku duše a těla, proto se v prvních kapitolách zabývá právě vztahem mezi duší a tělem. Těmto kapitolám bych se teď ráda věnovala.

Descartes odmítá starou tradici, která umísťuje jednotlivé složky duše do různých částí těla. Odmítá, že by žádostivá část duše byla umístěna v břicho, vznětlivá v srdci, rozumová v mozku. Žádost, hněv a rozumové úsudky jsou projevy jedné myslící substance, nelze je tedy umísťovat na různá místa, ale je nutno organismus chápat jako celek, který je celkem našich duševních schopností. Jeho pojetí je tedy holistické, chápe tělo jako celek, s nímž se dostává do působení duše jako celek.⁶⁵ Každý afekt (vášeň) odpovídá přesně vymezenému tělesnému procesu. Fyziologie a psychika jsou propojeny, vše vzniká v interakci mezi duší a tělem. Lidské afekty jsou tu od toho, aby podněcovaly duši k tomu, aby chtěla to, na co tyto afekty připravují tělo. „Přirozenou funkcí všech lidských afektů je tedy zajištění jednoty mezi duševním chtěním, tělesnou reakcí a vlastním cílem našeho

⁶¹ DESCARTES, René. *Rozprava o metodě*. Praha, 1992. Str. 42- 43

⁶² ZIMMER, Carl. *Jak se duše stala tělem*. Praha, 2006. Str. 38

⁶³ DESCARTES, René. *Meditace o první filozofii*. Praha, 2003. Str. 30

⁶⁴ Tamtéž, str. 77

⁶⁵ Tamtéž, str. 12-13

afektivně motivovaného jednání.⁶⁶ Descartes se svou teorií stal inspirací pro kognitivní psychologii. „Kognitivní psychologie totiž velmi těsně kopíruje Descartovo pojetí emocí, když tyto stavy definuje jako *komplexní procesy s organickou strukturou, které spočívají v kognitivních hodnoceních, v impulzech k jednání a v typizovaných tělesných reakcích.*“⁶⁷

Pro Descarta jsou vášně důležitou součástí našeho života, neboť říká, že kdyby je duše nemohla pociťovat, neměla by už žádný důvod zůstat ve spojení s tělem. Měli bychom však umět vášně ovládat. Blaženost totiž spočívá také v tom, že umíme vášně obracet v náš prospěch a nikoliv je pouze tupě následovat.⁶⁸

Tělo působí na duši bezprostředněji než cokoli jiného. Pro pochopení afektů se tedy zabývá rozdíly mezi duší a tělem. Sám píše, „že co je v duši afektem, je v těle obvykle působením.“⁶⁹

Zimmer⁷⁰ píše, že Descartes souhlasí s již výše zmiňovaným Galénem, že krev tekoucí do hlavy se přeměňuje v duchy. Avšak pro něj jsou tyto duchové hmotní, jsou nejjemnějšími částicemi krve, které přetékají do nervů a přimějí svaly ke stahům.

To, co vnímáme, se do duše dostává prostřednictvím nervů. Některé vjemy se vztahují ke smyslům, další k tělu, a další k duši. Ty vjemy, které se vztahují k duši, jsou afekty. Tyto afekty definuje také jako pocity či hnutí duše. Kvůli úzkému sepětí duše a těla, jsou afekty zmatené.⁷¹ Descartes píše, „že ze všech rozličných druhů myšlenek, které může duše mít, jí žádné jiné nezmatují a neotřásají tak silně jako afekty.“⁷²

Descartes hledal místo, kde by duše mohla na tělo působit a tím místem určuje šišinku mozkovou. „Descartes tvrdil, že je šišinka připoutána k mozku nejjemnějšími vlákny. Toto uspořádání umožňuje racionální duši, aby šišinkou pohybovala, což byla činnost natolik jemná, že ji mohla zvládnout i nehmotná věc.“, píše Zimmer.⁷³ Šišinka je umístěna tak, že na ni mohou působit hybní

⁶⁶ DESCARTES, René. *Meditace o první filozofii*. Praha, 2003. Str. 19

⁶⁷ Tamtéž, str. 20

⁶⁸ Tamtéž, str. 25 - 26

⁶⁹ Tamtéž, str. 32

⁷⁰ ZIMMER, Carl. *Jak se duše stala tělem*. Praha, 2006. Str. 37

⁷¹ DESCARTES, René. *Vášně duše*. Praha, 2002. Str. 46 - 50

⁷² Tamtéž, str. 50

⁷³ ZIMMER, Carl. *Jak se duše stala tělem*. Praha, 2006. Str. 38

duchové v těle. I naopak, nejnepatrnější pohyby v šišince mohou změnit pohyby těchto duchů. Duše tedy z šišinky mozkové působí na tělo prostřednictvím duchů a nervů. Hlavní činností duše je, že tím, že něco chce, způsobí, aby se šišinka pohnula a vykonala účinek, který náleží k úmyslu duše.⁷⁴

Descartes rozlišuje podle toho, jak člověk umí ovládat či zastavit pohyby spojené s afekty, silnou a slabou duši, neboť „co může duše udělat během působení této emoce, je nepodlehout jejím následkům a zadržet mnohé pohyby, k nimž je tělo touto emocí podněcováno.“⁷⁵ Nejsilnější duše mají ti, kdož umí nejsnadněji porazit afekty a zastavit jejich tělesné pohyby. To, co napomáhá tomuto překonání, je síla vůle. Zbraněmi vůle jsou úsudky „týkající se poznání dobra a zla, podle nichž se vůle odhodlala řídit jednání svého života.“⁷⁶ Nejslabší duši potom mají ti, jejichž vůle nenásleduje tyto úsudky a nechávají se unášet afekty, které jsou často protikladné a přetahují duši ze strany na stranu „až přimějí duši, aby bojovala proti sobě samé, a uvádějí ji tak do nejubožejšího stavu, v němž vůbec může být.“⁷⁷ Descartes je přesvědčen, že žádná duše nemůže být tak slabá, aby nepřekonala afekty. Pohyby šišinky, duchů či mozku jsou spjaty s pohyby, které v duši zanechávají afekty, přesto však Descartes věří, že zvyk je může oddělit a připojit k jiným afektům.⁷⁸ Zjednodušeně řečeno, můžeme se naučit přicházející zlo vnímat pozitivně. „Moudrost nám však slouží především tím, že nás učí, jak své vášně opanovat a jak s nimi nakládat natolik zručně, že lze snadno snášet zla, která z nich vzejdou, a dokonce z nich ze všech čerpat radost.“⁷⁹

4.2 La Mettrie a osvícenský materialismus

Julien Offray de La Mettrie (1709 – 1751) byl francouzským filozofem a lékařem, a zastával osvícenský materialismus. Organizmus pojímá mechanisticky, člověk je pro něj strojem. Byl odpůrcem náboženské a tradiční etiky.⁸⁰

Jeho dílo *Pojednání o duši* je prvním materialistickým dílem osvícenské epochy. Jeho spisy byly na svou dobu ve Francii tak radikální, že z ní byl

⁷⁴ DESCARTES, René. *Vášně duše*. Praha, 2002. Str. 52 - 59

⁷⁵ Tamtéž, str. 62

⁷⁶ Tamtéž, str. 65

⁷⁷ Tamtéž, str. 65

⁷⁸ Tamtéž. Str. 66-67

⁷⁹ DESCARTES, René. *Vášně duše*. Praha, 2002. str. 176

⁸⁰ BAKEŠOVÁ, Alena a kolektiv. *Filosofický slovník*. Praha, 2009. Str. 195

vypovězen a následně také z nizozemského exilu. La Mettrie vedl boj s náboženskou vírou, svět podle něj bude šťastný až tehdy, kdy se všichni stanou ateisty. Odmítá Descartovu dualistickou myšlenku těla a duše. Jsoucno netvoří hmota a duše, ale pouze hmota, která není mrtvá, jak tvrdí mechanisté. Hmota se pohybuje a má určité formy. „Hmota chová princip svého pohybu *v sobě samé*.“⁸¹ Svět tedy nepotřebuje boha, pohybuje se sám od sebe. Myslící duše pro něj neexistuje, neboť pokládá myšlení za přirozenou funkci těla. Descartův dualismus těla a duše tedy nahrazuje materialistickým monismem.⁸²

Pojednání o duši začíná prohlášením, že podstata duše člověka a zvířat vždy zůstane neznámá jako podstata hmoty a těles. „Ba více; duše abstrakcí od těla odloučená se podobá hmotě, o níž se uvažuje bez zřetele k jakýmkoli formám: nelze ji pochopit.“⁸³ Duše byla stvořena společně s tělem jako celek, ale nikoliv ve smyslu toho, že by duše a tělo bylo něco jiného, ale byly stvořeny ve stejné chvíli, jak píše La Mettrie „jakoby jedním tahem štětce.“⁸⁴ Duše je aktivní princip těla, ve kterém se projevují duševní vlastnosti. Hmota není mrtvá, a to v tom smyslu, že má schopnost se sama od sebe pohybovat, vnímat i cítit.⁸⁵ Na této organické hmotě jsou závislé nejprostší funkce člověka, člověk je strojem, jehož části ho uvádějí do pohybu. Hlavní částí stroje je pak duše, jako materiální část mozku.

5 Psychologie jako věda o psyché

5.1 Předpoklady vzniku psychologie

Psychologie, jako samostatná věda, se vydělila z filozofie, jejíž byla součástí asi do poloviny 19. století. Než se toto událo, byla psychologie pěstována jako *metafyzický spekulativní subsystém filozofie*.⁸⁶ Filozofové se snažili vysvětlit, co je to duše (psyché), tím že popisovali její vznik, vlastnosti a její vztahy k tělu. Všechno toto zkoumání připravovalo půdu pro vznik psychologie.

⁸¹ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. Praha, 1996. Str. 268

⁸² Tamtéž, str. 268

⁸³ LA METTRIE, Julien Offray de. *Pojednání o duši*. Československá akademie věd, 1959. Str. 39

⁸⁴ Tamtéž, str. 39

⁸⁵ Tamtéž, str. 48

⁸⁶ KOHOUTEK, Rudolf. *Dějiny psychologie pro pedagogy*. Brno, 2008. Str. 5

První stránky v *Dějínách psychologie*⁸⁷ Aleny Plhákové se zabývají racionalismem 17. a 18. století. Filozofové této doby se snažili, aby se psychologie stala přírodní vědou. Jedním z nich byl právě René Descartes. Ve *Vášních duše* popisuje bezděčnou pohybovou reakci na podnět a můžeme ho proto označit za předchůdce teorie reflexů. Přispěl také svou problematikou vztahu těla a duše, která je i dnes aktuální. V díle *Vášeň duše* se snaží popsat lidské afekty (vášně) a definuje šest základních afektů – údiv, lásku, nenávisť, touhu, radost a smutek. Descartovo učení o duši již není metafyzickou spekulací, ale stává se psychologickým zkoumáním, což jistě vytvořilo předpoklady pro vznik psychologie jako vědy.⁸⁸

Osvícenství také přineslo předpoklady pro vznik prostřednictvím již výše zmiňovaného La Mettrie. Plháková ho uvádí jako předchůdce srovnávací psychologie. La Mettrie upozornil na to, že mezi zvířaty a lidmi jsou zásadní rozdíly, zvířata mají více instinktů než lidé, ale lidé jsou učenlivější než zvířata.⁸⁹

Zajímavou postavou jistě byl také Jean Jacques Rousseau (1712 – 1778). Jeho dílo *Vyznání*, ve kterém popisuje svůj život, dokonce i nejosobnější a nejintimnější detaily, je považováno za klasické dílo sebeanalýzy. Dalším dílem *Emil čili o výchování*, v němž pojednává o výchově, ovlivnil novodobou pedagogiku.⁹⁰

V 18. a 19. století psychologii ovlivnili myslitelé německé klasické filozofie. Byl jim Immanuel Kant, který popisoval mysl jako soubor mentálních procesů. Kognitivní schopnosti člověka určují, jaké bude jeho poznání, do značné míry tyto schopnosti vlastně poznání vytvářejí. „Veškeré poznání se vztahuje k „Já myslím“ v témže subjektu, které je čistým aktem apercepce a umožňuje syntézu všech poznatků v jediném vědomí.“⁹¹

Aperpecí se zabýval také Johann Friedrich Herbart (1776 – 1841). Dle něj to, co vnímáme, je ovlivněno naší zkušeností, vším, co už jsme vnímali dříve. Apercepce je pro něj spojením starých představ a představ nových. Plháková uvádí,

⁸⁷ PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Praha, 2006. Str. 17

⁸⁸ Tamtéž 20-21

⁸⁹ Tamtéž. Str. 47

⁹⁰ Tamtéž, str. 49-50

⁹¹ Tamtéž, str. 55

že Herbart ovlivnil rozvoj psychologického měření a kvantitativních výzkumných metod, neboť byl přesvědčen, že psychologie by se měla opírat o matematiku.⁹²

Ve druhé polovině 19. století jsou již vytvořeny všechny předpoklady pro vznik psychologie jako vědy. Důležitý byl rozvoj fyziologie, neurologie a také vznik psychofyziky.⁹³

Zmínit bychom měli také Charlese Darwina (1809 – 1882), jehož práce také měla vliv na vývoj psychologie. Jeho evoluční hledisko se promítlo do vývoje psychologie. Ovlivnil otce novověké psychologie – Sigmunda Freuda a Williama Jamese.⁹⁴

O rozvoj fyziologie se zasloužil Johannes Müller (1801 – 1858), který koncipoval teorii specifických nervových energií. Tato teorie říká, že podráždění sensorických nervů vede ke vzniku určitého počítka. Nervy zraku nás informují o počítcích světelných a barevných, nervy sluchu pouze o zvukových atd.⁹⁵ Müllerův žák Herman von Helmholtz (1821 – 1894) založil mechanistickou školu fyziologie, která měla popsat všechny procesy v živých organizmech. Vynalezl oftalmoskop, který měl změřit rychlost nervového impulsu. Zjišťoval reakční čas (doba mezi podnětem a reakcí) u člověka. Také Jan Evangelista Purkyně (1787 – 1869) přispěl k fyziologii svými studii o vědomí, spánku a zrakovém vnímání.⁹⁶

Neurolog Paul Broca (1824 – 1880) objevil místo v mozku, které reguluje řečové projevy. Pitvou svého pacienta, který celý život komunikoval pomocí gest a slova „tan“, přišel na to, že mu chyběla část mozkové tkáně v oblasti čelního laloku. Dodnes se této oblasti říká *Brocova*.⁹⁷

Bezprostředním předchůdcem psychologie byla věda, vznikající v 19. století v Německu. Tou vědou byla psychofyzika, která měla za cíl zkoumat vzájemné vztahy mezi fyzickým a psychickým světem. K psychofyzice přispělo dílo *Elementy psychofyziky* autora Gustava Theodora Fechnera.⁹⁸

⁹² PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Praha, 2006. Str. 56-58

⁹³ Tamtéž, str. 69

⁹⁴ Tamtéž, str. 77

⁹⁵ Tamtéž, str. 78

⁹⁶ Tamtéž, str. 80

⁹⁷ Tamtéž, str. 84

⁹⁸ Tamtéž, str. 95

5.2 Vznik psychologie jako samostatné vědy

Zakladatelem psychologie jako vědy byl Wilhelm Maximilian Wundt (1832 – 1920). V roce 1879 založil totiž v Lipsku první psychologickou laboratoř, která se vyvinula v experimentální psychologický ústav.⁹⁹ Výzkum byl veden introspekci (vnitřní vnímání), kterou prováděli školení pracovníci. „Zkoumaly se také verbální asociace, pozornost, paměť, citění a zejména reakční čas.“¹⁰⁰ Pro Wundta předmětem psychologie je vědomí, které může být analyzováno počítky, jež jsou vytvářeny smysly. Stanovuje sedm základních počitků: zrakový, sluchový, čichový, kožní, kinestetický a organický. Svou psychologii označil za voluntaristickou, porozumění aktům vůle bylo pro něj významné. Vůle se podílí na automatických reflexních činnostech i na komplexním rozhodování. Duševní procesy jsou doprovázeny tělesnými, ale vzájemně se neovlivňují. Wundtovi právem můžeme přičíst vytvoření základu psychologie jako vědy. Jeho následovníci díky jeho aktivitě zakládali psychologické laboratoře a časopisy.¹⁰¹ Jedním z těch, kdo po Wundtovi založili psychologickou laboratoř, byl William James (1842 – 1910). V *principech psychologie* definuje psychologii jako vědu o mentálním prožívání, o jeho fenoménech a podmínkách. James mluví o *duchovním já*, které je souborem *konkrétních stavů vědomí a psychických vlastností*.¹⁰²

Dnes v psychologii panují dva přístupy: objektivisticko – technokratický, který za člověkem spatřuje pouze objekt zkoumání, jehož vlastnosti mohou být testovány pomocí testů, například inteligence. Druhým přístupem je humanisticko – rozumějící přístup, který vidí člověka jako bytost, jež žije svůj lidský úděl. Na základě toto se psycholog snaží přivést osobu k tomu, aby se stala svobodnější a šťastnější.¹⁰³

Z názvu může vyplynout, že psychologie je vědou o duši (psyché). Řičan uvádí, že je těžké říci, co vlastně duše je, a proto definuje psychologii jako vědu o psychických jevech. Souhrn těchto jevů je pak psychika. Za psychické jevy považujeme prožívání a zkušenost. Psychické jevy pozorujeme v mysli, v nitru,

⁹⁹ KOHOUTEK, Rudolf. *Dějiny psychologie pro pedagogy*. Brno, 2008. Str. 31

¹⁰⁰ PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Praha, 2006. Str. 90

¹⁰¹ Tamtéž, str. 90-92

¹⁰² Tamtéž, str. 98

¹⁰³ ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie*. Praha, 2005. Str. 16

kam můžeme upřít svou pozornost a zjistit, co se v tomto prostoru odehrává. Pozorování tohoto druhu se nazývá introspekce (hledění dovnitř), což je základní metoda psychologie.¹⁰⁴ „Vztah mezi psychickými a tělesnými (somatickými) jevy je „věčnou hádankou“, kterou lze řešit velmi složitě,“ říká Říčan¹⁰⁵ a zjednodušuje odpověď pouze na to, že jsou to různé projevy člověka, jejichž některé části lze zkoumat biologicky, jiné psychologicky. Jako psychologové bychom měli zkoumat každou tuto část zvlášť. Psychické jevy ovlivňuje nervová soustava, stimulace smyslových orgánů, interpersonální vztahy, společnost a kultura a vlastní psychické procesy. Proud psychických jevů v naší mysli je významnou psychickou činností „stejně reálnou, jako je proud řeky, vůně květiny nebo řev lva.“¹⁰⁶

5.3 Psychodynamická psychologie

Zajímavou odnoží psychologie je psychodynamická psychologie, která se soustřeďuje na nevědomou stránku člověka a považuje ji za důležitou součást psychiky, kdežto vědomí je jen něco, do čeho toto podvědomé přichází a v čem se projevuje. Součástí psychodynamické psychologie je psychoanalýza a Jungova analytická psychologie.¹⁰⁷

5.3.1 Sigmund Freud

Sigmund Freud (1856 – 1939) byl rakouským neurologem a psychiatrem. Byl zakladatelem psychoterapeutické školy a psychoterapeutické metody – psychoanalýzy, jež můžeme označit za hlubinnou psychologii. Říčan¹⁰⁸ uvádí, že teprve vývojem psychoanalýzy vznikla hlubinná psychologie, pod kterou řadí také pozdější analytickou psychologii Junga.

Freud hledá duševní energii, a nachází ji v sexuálním pudu, jehož energetická složka nese název *libido*. Společně s pudem sebezáchovy (a později i s pudem smrti) tvoří sexuální pud hlavní zdroj psychické energie. Společnost se, podle Freuda, snaží tyto základní pudy potlačovat a ovládat. Tím, že se tento pud

¹⁰⁴ ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie*. Praha, 2005. Str. 19

¹⁰⁵ Tamtéž, str. 20

¹⁰⁶ Tamtéž, str. 22

¹⁰⁷ PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Praha, 2006. Str. 169

¹⁰⁸ ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie*. Praha, 2005. Str. 31

potlačí, nezmezí, ale odsune se do nevědomí. Nevědomí je postaveno do mnohem důležitější role než vědomí. Lidská psychika funguje převážně nevědomě.¹⁰⁹

Duševní choroby Freud analyzuje v souvislosti právě s nevědomím. Pomocí hypnóz a analýzy snů se snaží dostat do nevědomí pacienta. Lidská psychika má totiž tendenci nepříjemné věci odkládat do nevědomí a vytěsnit je tak z vědomí.

Duševní aparát Freud rozděluje na tři hlavní části: id, ego superego. Nevědomé id obsahuje pudy, ego představuje vědomé JÁ a superegem se myslí NADJÁ, neboli svědomí. Celé id a velké části ega a superega pracují nevědomě.¹¹⁰

Superego vzniká u dítěte tak, že postupně dítě začíná zvnitřňovat hodnoty a morální zásady většinou svých rodičů. To, jaké budou tyto hodnoty, z velké části určuje společnost. Společnost klade na člověka nároky, které se projevují ve funkci superega – svědomí. Lidské ego (JÁ) se musí vypořádávat z jedné strany s požadavky idu a na straně druhé s požadavky společnosti, jež jsou základem superega. Lidské JÁ je tedy v neustálém konfliktu. A je to právě libido, obsažené v idu, které nejvíce ovlivňuje chování člověka, když potom jedinec tyto touhy libida potlačuje, zůstávají stále v podvědomí, a snaží se dostat do vědomí. Zábrany získané výchovou, jež náležejí v superegu, rozhodují o tom, co se do vědomí dostane a co ne. Pokud zůstanou v podvědomí, vznikají neurózy.¹¹¹ Id se nemůže projevit v ego kvůli superegu. Tady je podle Freuda ohnisko všech duševních poruch.

Freud inspiroval mnoho psychologů, sociologů, sexuologů a filozofů. Ovlivnil také vývoj psychoterapie. Jeho psychoanalytické teorie zahrnují obecně-psychologické, vývojové a psychopatologické aspekty.¹¹²

Freud je dnes kritizován za androcentrismus, jeho vývojové teorie jsou mířeny převážně na chlapce. Pouze chlapec může zvnitřňovat hodnoty otce a vyvinout tak vlastní superego – svědomí. Ženy svědomí nikdy nedosáhnou a jsou proto závislé na mužích. Kritika také směřuje k sexuálnímu pudu, který je centrem Freudova myšlení. Vyčítá se mu přílišné vyzdvižení úlohy sexuálního pudu a jeho působení na člověka. Přesto však ovlivnil řadu myslitelů a zapsal se do historie

¹⁰⁹ PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Praha, 2006. Str. 169-171

¹¹⁰ Tamtéž, str. 173

¹¹¹ BAKEŠOVÁ, Alena a kolektiv. *Filosofický slovník*. Praha, 2009. Str. 112

¹¹² PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Praha, 2006. Str. 175

psychologie. Jedním z těch, kteří byli Freudem ovlivněni, byl Carl Gustav Jung. Právě jím se budu zabývat v další kapitole.

5.3.2 Duše u C. G. Junga

Carl Gustav Jung (1875 – 1961) byl švýcarským psychiatrem, psychologem a filozofem. Byl jedním z nejvýznamnějších psychologů 20. Století. Od roku 1907 byl přítelem a spolupracovníkem Sigmunda Freuda. Jejich názory se však v některých věcech začínají lišit a jejich cesty se odeberou každá jiným směrem. Dokonce mezi nimi nastane konflikt, který vyústí v *otevřenou roztržku*.¹¹³

Jung založil vlastní koncepci, kterou nazval analytickou psychologií. Ústředním tématem se stává opět nevědomí. Není to ale nevědomí, jaké nalzáme ve Freudově koncepci. Pro Junga je nevědomí jakýsi tvůrčí princip, jež člověka svazuje s přírodou a s celým vesmírem. Nevědomí rozděluje do dvou sfér: *osobní nevědomí* a *kolektivní nevědomí*. V osobním nevědomí se nalézají vytěsněné psychické zážitky a některé archetypy, například archetyp¹¹⁴ Stínu. Součástí tohoto nevědomí jsou také komplexy, vzniklé z nějakého traumatu. Druhou sférou nevědomí je kolektivní nevědomí, které je tvořeno převážně archetypy, které Plháková nazývá jako *vzorace imaginace a cítění*. V archetypech je uložena zkušenost celého lidstva. Jsou to vrozené ideje, které zprostředkovávají intuitivní poznání.¹¹⁵ Lidská psychika je vnořena do těchto dvou sfér nevědomí. Člověk může čerpat zkušenost ze zdrojů v kolektivním nevědomí.

Libido Jung chápe, na rozdíl od Freuda, zcela nesexuálně. Libido je psychickou energií člověka. Je to energie, která *proudí v psychickém aparátu mezi vědomím a nevědomím*. Proudí mezi nimi, z jedné oblasti psyché do druhé, dokud nenastane vyrovnání.¹¹⁶

Ve středním věku, dle Junga, dochází k procesu tzv. *individuace*. Krize středního věku může zapříčinit, že člověk začne hledat nový smysl (vnitřního) života, svou skutečnou podstatu. První etapou individuace je vyrovnání se se svým

¹¹³ PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Praha, 2006. Str. 191

¹¹⁴ Archetyp, řecky archetypon – praobraz, pravzor, a. tvoří elementy kolektivního nevědomí. Projevují se ve snech, mýtech a pohádkách. (viz. Filosofický slovník, Alena Bakešová a kolektiv)

¹¹⁵ PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Praha, 2006. Str. 192

¹¹⁶ Tamtéž, str. 192

vlastním stínem. Stínem jsou potlačené psychické obsahy či možnosti, jež mohou být negativní i pozitivní. Cílem je vyrovnat se s touto stínovou stránkou a přijmout ji. Je to vlastně úkol, jehož cílem je nevědomé dostat do vědomí. Druhá etapa individuace je setkání se s archetypy *animy* u muže a *anima* u ženy.¹¹⁷ Tyto archetypy se nacházejí v nevědomí. Anima představuje archetyp ženství v psychice muže a animus mužství v psychice ženy. Zjednodušeně řečeno, v podvědomí má každá žena v sobě část mužství, a každý muž zase část ženství.¹¹⁸

Mikšík uvádí, že archetypy anima a animy se tvoří v kolektivním nevědomí jako výsledek zkušenosti s opačným pohlavím. Aby se naplnila druhá fáze individuace, je nutné, aby žena či muž vyjadřovali své *maskulinní* i *feminní* kvality. Je nutné je uvést v soulad. Sjednocení nevědomé a vědomé sféry lidské psychiky do nového JÁ je posledním stupněm na cestě individuace, člověk se stává sebou samým, nalézá svou skutečnou podstatu.¹¹⁹

Ve své knize *Duše moderního člověka* (moderním Jung nemyslí současného člověka, ale toho, který si je své přítomnosti nejvíce vědom) upozorňuje na to, že zatímco středověk uvažoval o duši jako o substanci, v druhé polovině 19. století vzniká psychologie „bez duše“. S nástupem vědeckého materialismu se ocitáme v době, kdy se za vědecké a jisté považuje pouze to, co se dá odvodit materiálně nebo ze smyslů. Metafyziku nitra nahradila metafyzika hmoty. Zásahu na tom má, dle Junga, tzv. *duch doby*. S nástupem vědeckého materialismu se tedy duše nahlíží z pohledu hmoty. „Připisovat duši vlastní substanci odporuje duchu doby, neboť by to bylo kacířství.“¹²⁰

Moderní psychologie je tedy, dle Junga, bez duše. Duše je pro ni pouze výrazem procesů v mozku, je vědomím. Nevědomí však v moderní psychologii neexistuje, proto ji nazývá vědou bez duše.¹²¹ Nevědomí je totiž vždy dříve, než vědomí. Z nevědomí teprve vyrůstá vědomí. „Vědomí je později narozeným potomkem nevědomé duše.“¹²²

¹¹⁷ Anima, animus – lat. duše

¹¹⁸ PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Praha, 2006. Str. 193

¹¹⁹ MIKŠÍK, Oldřich. *Psychologické teorie osobnosti*. Praha, 1999. Str.

¹²⁰ JUNG, Carl Gustav. *Duše moderního člověka*. Brno, 1994. Str. 11-13

¹²¹ Tamtéž, str. 14-15

¹²² Tamtéž, str. 21

Jung hovoří o medicíně, jež doposud léčí nemoci. Neměla by však léčit nemoci, ale nemocného člověka. Také duševní choroby by se měly léčit v souvislosti s duševním stavem. Objeví-li se duševní choroba, je to známka *chybného naladění osobnosti jako celku*.¹²³

Moderní člověk se odpoutává od materiálního vnějšího světa, a začne pokládat za důležitý svět vnitřní. Chce odpovědět, co duševního se skrývá za vědomím. „Tato epocha chce zažít duši samu.“¹²⁴ Podle Junga stojíme na počátku nové duševní kultury.

Jung za sebou zanechal mnoho poučení a jeho přínos psychologii je zřejmý. Rozdělil psychické funkce na dvě kategorie: racionální (kam spadá myšlení a citění) a iracionální (kam patří citění a intuice). Pak také charakterizuje dva základní životní postoje – *extraverze* a *introverze*. To, zda jsme introverty či extraverty, určuje libido. Je buď obráceno dovnitř – *introverze*, anebo navenek- *extraverze*.¹²⁵ Jeho teorie se stala východiskem analytické psychoterapie, ve které značnou úlohu hraje výklad snů, aktivní imaginace a propojení problémů klienta s mytickými motivy.¹²⁶

5.4 Existencionální a humanistická psychologie

20. století přináší existencionální a humanistickou psychologii. Jsou to směry filozoficky a spirituálně zaměřené a jejich předmětem je lidské bytí a jeho smysl. Psychoanalýza se snažila najít něco v minulosti, co zapříčinilo aktuální duševní stav, ale tyto směry psychologie zdůrazňují orientaci na budoucnost. Každý člověk si plánuje budoucnost a má na paměti, že jeho život jednou skončí. Důležité je tedy hlavně prožívání člověka, které tyto psychologie studují. Psychoterapie je zde chápána jako setkání terapeuta a klienta, kdy se terapeut do klienta snaží vcítit.¹²⁷

Existencionální psychologie navazuje na existencionální filozofii. Existencionální psychologie se snaží odpovědět na otázky po smyslu života. Terapeutickou odnoží je logoterapie rakouského psychiatra a psychologa Viktora

¹²³ JUNG, Carl Gustav. *Duše moderního člověka*. Brno, 1994. Str. 25-26

¹²⁴ Tamtéž, str. 44

¹²⁵ PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Praha, 2006. Str. 194-195

¹²⁶ Tamtéž, str. 195

¹²⁷ Tamtéž, str. 207

Emila Frankla (1905 – 1997). Jelikož Frankl přežil tři roky v koncentračním táboře, k psychologii existence má určitě co říci.¹²⁸

Pro Frankla je člověk jednotou biologického, psychologického a duchovního způsobu bytí. Každý člověk má v sobě vůli ke smyslu. Je to potřeba smyslu lidské existence, a ten je, dle Frankla, dán napětím mezi realitou a ideály. Smysl je něco, co člověka přesahuje, smysl si člověk neurčí sám. Svědomí, jako orgán smyslu, má schopnost najít jedinečný smysl v každé situaci. Člověk se však může mýlit, nemůže vědět všechno a tak jedná převážně podle svého *nejlepšího vědomí a svědomí*.¹²⁹

Frankl se ptá, zda vědomí smrti může narušit smysl života. Má cenu žít, když víme, že stejně nakonec zemřeme? Smrt, dle něj, nemůže narušit smysl života, neboť je naopak jeho součástí. Kdyby naše časové možnosti nikde nekončily, odsouvaly bychom vše na později a bylo by vlastně jedno, kdy by to bylo vykonáno. Lidské činy by ztratily smysl, a tak by ho ztratil i celý lidský život.¹³⁰

V dnešní době, říká Frankl, mnoho lidí zažívá pocit *bezsmyslnosti*, která je příčinou až dvaceti procent neuróz. Lidé se obracejí na psychiatra, jelikož sami nemohou smysl života nalézt. Tento pocit nazývá *existenční frustrací*. Vznikají neurózy, které jsou novým typem neuróz, a označují se jako *noogenní neurózy* (týkající se životního smyslu). Psychoterapeut by v tomto případě měl použít logoterapii, která je terapií o smyslu. Analyticky zaměřená psychoterapie zde nestačí, neboť by pacienta pouze utěšovala.¹³¹ Frankl uvádí, že logoterapie se této tragické existenci „postaví čelem a bere ji tak vážně, že se zřiká jejího nesprávného psychologického a patologického výkladu jako „nothing but defense mechanism and reaction formations“ (nic než obranné mechanismy a reaktivní formace).“¹³²

Franklova *Lékařská péče o duši* je základním dílem logoterapie. Logoterapie klade důraz na duchovní dimenzi lidského bytí, která by rozhodně neměla být opomíjena, zvláště při psychoterapii. Pacient by měl pochopit svůj smysl života jako životní úkol, který jej naplňuje. Právě logos spojuje člověka s duchovní

¹²⁸ PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Praha, 2006. Str. 214

¹²⁹ Tamtéž, str. 215

¹³⁰ FRANKL, Viktor Emil. *Lékařská péče o duši*. Brno, 1995. Str. 81

¹³¹ Tamtéž, str. 25-26

¹³² Tamtéž, str. 26

dimenzí a logoterapie má tomuto spojení napomoci. Člověk je jednotou těla, duše a logu.¹³³

5.5 Pozitivní psychologie

Ve 21. století vzniká tzv. pozitivní psychologie. Pozitivní psychologie vytyká převažujícím přístupům v psychologii ve 20. století přílišné zaměření na negativní jevy. Pro psychologii 20. století je cílem absence problémů a psychopatologie. Otázkou pro pozitivní psychologii je to, zda můžeme dosáhnout šťastného života, podaří-li se odstranit tyto problémy. Pozitivní psychologie nechce pouze eliminovat problémy, ale chce nabídnout ještě něco navíc. Šťastný není člověk tehdy, kdy se problém odstraní, ale tehdy, začne-li hledat něco, co by jeho život učinilo pozitivním, nikoliv pouze neutrálním. Viktor Emil Frankl byl jedním z těch, kdo svým dílem předznamovali příklon psychologie ke studiu pozitivních aspektů osobnosti.¹³⁴ Pozitivní psychologie se snaží o rozpoznání a podporu silných stránek člověka, které mohou podpořit zvládnutí těžkých situací. Pracuje s pojmy *well-being* (osobní pohoda) a *quality of life* (kvalita života). Pracuje také s pojmem *flourishing*, které představuje *optimální prospívání*. Optimálně prospívající člověk se cítí dobře po duševní i fyzické stránce a zná smysl svého života.¹³⁵

Mohli bychom říci, že člověk v naší západní společnosti, z hlediska základních potřeb, již dosáhl určitého štěstí. Podle výzkumů je však duševně mnoho lidí stále nešťastných, ačkoliv jim nic ze základních potřeb nechybí, a dokonce mají něco navíc, než například africké dítě v Kongu. Slezáčková¹³⁶ uvádí, že od roku 1960 se u populace USA desetkrát zvýšila míra depresivity a průměrný věk, kde se objevují první příznaky, se snížil z 29,5 na 14,5 roku. V roce 1957 se ve Velké Británii 52% lidí označilo za šťastné, v roce 2005 to bylo už jen 36%, ačkoliv se jejich bohatství za tuto dobu ztrojnásobilo. Také Čína zjišťuje, že s rostoucím ekonomickým rozvojem se zvětšuje počet lidí s depresí. Ani u nás hospodářský růst po roce 1989 nezanechává lidi šťastnější. Tyto výzkumy podnítily psychologii, aby se začala zaměřovat na duševní stránky člověka a na otázky lidského štěstí.

¹³³ FRANKL, Viktor Emil. *Lékařská péče o duši*. Brno, 1995. Str. 232-233

¹³⁴ SLEZÁČKOVÁ, Alena. *Průvodce pozitivní psychologií*. Praha, 2012. Str. 11-13

¹³⁵ Tamtéž, str. 34-36

¹³⁶ Tamtéž, str. 22

5.6 Psychologie zdraví

Křivohlavý¹³⁷ v knize *Psychologie zdraví* uvádí, že každý lékař by měl být zároveň psychologem a měl by být vzdělán v lékařské psychologii a v psychologii zdraví. Pokud totiž dojde k porušení zdraví člověka, je nezbytné se věnovat jak somatické (tělesné) složce, tak duševní, jelikož to, co se odehrává v mozku pacienta, se může promítat do celého těla.

Psychologie zdraví je oborem, pro nějž má psychika značný vliv na zdraví. Je speciální vědeckou disciplínou a dílčí oblastí psychologie obecné.¹³⁸ Má velmi blízko k duševní hygieně tím, že nejde jen o léčení, ale také o prevenci. „Psychologie zdraví se zabývá tím, co se děje v „duši“ zdravých i nemocných lidí.“¹³⁹ Psychologie zdraví vzniká z několika důvodů. Jedním z nich je, že se v průběhu 20. století změnila struktura nemocí, které vedou ke smrti. Ve 20. století se umíralo nejvíce na nakažlivé nemoci. 21. století přináší novou příčinu úmrtí, která souvisí se způsobem života.¹⁴⁰ Jsou to různá chronická onemocnění, kardiovaskulární nemoci a nádory, jež tu dříve nebyly, a které zřejmě pramení z našeho stylu života jako civilizace. Ne nadarmo se těmto nemocem říká civilizační nemoci.

Důležité je proto především předcházení těmto nemocem, neboť výdaje na léčení ve výsledku vychází mnohem draž než prevence. Například v USA se výdaje na zdravotnictví za necelých dvacet let zvýšily z 592 dolarů na 3299 dolarů na osobu za rok.¹⁴¹ A to je už dostatečný důvod zabývat se prevencí, a to nejen prostřednictvím psychologie zdraví, ale prostřednictvím celé společnosti. Myslím si, že společnost by měla vést jedince k tomu, aby nezanedbávali své zdraví ani duševní stránku, která hraje významnou roli v jejich životě, a aby ji uměli pozitivním způsobem rozvíjet tak, aby se vyhnuli placení drahých léků na civilizační nemoci. A pokud má civilizace nemoci, je třeba změnit civilizaci, nikoliv nemoc.

¹³⁷ KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie zdraví*. Praha, 2001. Str. 11

¹³⁸ Tamtéž, str. 24

¹³⁹ Tamtéž, str. 18

¹⁴⁰ Tamtéž, str. 20

¹⁴¹ Tamtéž, str. 21

6 Moderní pojetí duše

6.1 Psychosomatika jako věda o těle a duši

Troufám si říci, že přístup medicíny k léčení lidských nemocí je velkým tématem naší doby. Způsoby léčby se podstatně liší mezi některými medicínskými systémy Východu a medicínským systémem Západní civilizace. Zatímco my známe především výraz „doktor“, ve východních medicínských systémech nalezneme často „léčitele“ namísto doktora. Tito léčitelé, mnohdy šamani, často léčí nemoci pomocí různých bylinek, jež nějakým způsobem zharmonizují energie v člověku, a poté nemoc zmizí. Klasická Západní medicína má naprosto odlišný charakter. Přicházíme do ordinace s určitým problémem, většinou však, nejsme vyslechnuti jako lidé, ale jako pacienti, u kterých je nutné zjistit podle příznaků název nemoci a podle tabulek potom vyhledat lék na zjištěnou nemoc. Je léčena nemoc, nikoliv člověk. A co víc, při léčení nemoci ani nejde o její vyléčení, ale opravdu pouze o léčení. Doktor Miroslav Holub¹⁴² ve své knize *Zdraví a nemoc* uvádí, že pro farmakologické firmy je přímo prospěšné, je-li pacient pouze léčen, a nikoliv vyléčen. Kdyby se pacient vyléčil, co by udržovalo tento farmaceutický byznys na živu? Nevyléčit je základ farmaceutického byznysu. Holub píše, že například léky na alergii obtíže pouze zmírňují a po jejich vysazení alergie znovu propuká v plné síle. Není to něco, co bychom mohli nazvat vyléčením. „Neodstraňujeme totiž příčinu nemoci, ale pouze její důsledek na naše fyzické tělo.“¹⁴³ Podle Holuba je dnes nemoc v klasické medicíně chápána pouze jako soubor příznaků našeho fyzického těla, „nikoliv jako onemocnění celého člověka včetně souvislostí psychických, duchovních a sociálně společenských.“¹⁴⁴

Psychosomatika je dnes samostatným oborem. Předtím se o problému vztahu těla a duše zajímali především filozofové, kteří ale postrádali psychologický a medicínský pohled. Pak se ale objevil člověk, který byl zároveň lékařem a psychologem. Tím člověkem byl Sigmund Freud a spolu s ním se otevírá nový pohled na psychosomatické lékařství. Vznikla nová psychologie – psychoanalýza.

¹⁴² HOLUB, Miroslav. *Zdraví a nemoc. Základní pohled na psychosomatiku*. Liberec, 2011. Str. 80-81

¹⁴³ Tamtéž, str. 81

¹⁴⁴ Tamtéž, str. 80

Postupem času se v rámci psychoanalýzy vytvořila řada směrů. Díky Freudovi se psychosomatika ukotvila v medicíně a byla přijata jako obor.¹⁴⁵

Růžička ve skriptech *Psychosomatický přístup k člověku* dále poznamenává, že je velkým karteziánským omylem myslet si, že je tělo nosičem našeho JÁ. Duše a tělo nestojí proti sobě, ale účastní se společného životního pohybu. Duše je celkem, jehož součástí je tělesnost. Duše je, dle Růžičky: „začleněna do ještě obsáhlejšího celku: totiž do ducha, chápaného jako Bytí samo.“¹⁴⁶ Proto léčit tělo, bez ohledu na duši, nemůže fungovat, neboť jde o celek.

Doktor Holub¹⁴⁷ zastává pojetí člověka jako energetického organismu. Toto pojetí mají především systémy východní filozofie, například tradiční čínská medicína. Holub mluví o tzv. *energetickém toku*. Pokud je příčina nemoci vnitřní, duševní, porucha vzniká ve vědomí a pomocí energetického systému se přenesse na tělesnou úroveň, kde se projeví jako choroba. Podle Holuba má každý energetická centra - čakry, pomocí nichž můžeme ovlivňovat energetické toky organismu. Na tyto čakry dokáže působit například akupunktura.

Holub dále píše, že tyto toky energie jsou úzce spjaty s psychikou. Dokonce říká, že všechny problémy pramení z psychiky, myšlenka je vždy prvotní. Tento názor podporuje tím, že vlastně všechen pohyb vzniká v limbickém systému, „který má na starosti první myšlenku, která vychází z motivace k dané činnosti.“¹⁴⁸

6.2 Moderní pojetí duše u vybraných autorů

Francouzský filozof a teolog Claude Tresmontant (1925-1997) ve svém filozoficko-teologickém slovníku *Otázky naší doby* shrnuje základní pojmy filozofie a teologie. Překladatel, Josef Mlejnek, v předmluvě uvádí, že tato kniha je neelektickou a nesynkretickou racionální analýzou bez ideologických konstruktů. Jedním z témat autorovy knihy je také pojem duše. Ráda bych uvedla autorovu charakteristiku, neboť se mi zdá racionálně podložená a dobrá.

¹⁴⁵ RŮŽIČKA, Jiří. *Psychosomatický přístup k člověku*. Praha, 2006. Str. 13

¹⁴⁶ Tamtéž, str. 31

¹⁴⁷ HOLUB, Miroslav. *Zdraví a nemoc. Základní pohled na psychosomatiku*. Liberec, 2011.

¹⁴⁸ Tamtéž, str. 55

Tresmontant zpochybňuje, že by tělo a duše, podle karteziánské tradice, byly dvěma substancemi. Odmítá orfickou tradici i Platóna v tom, že by duše pouze přetrvávala v těle, že by byla pouze návštěvníkem v těle. Je totiž rozdíl mezi tím, co je tělo a co už je mrtvola. Mrtvola je pouze hromada prvků, které ale už netvoří žádnou jednotu, netvoří tělo. Tělo je součástí duše, tělo bez duše nemůže existovat. Důkazy pro to uvádí následující: všechny buňky v lidském těle jsou neustále obměňovány, denně se jich obmění asi 500 milionů. Starému člověku se během života obměnily všechny buňky v těle. Všechna hmota se obměnila, již to není ten samý člověk, jako když mu bylo dvacet. Ale pokud se ho zeptáte, kdo je, jistě bude vyprávět, že je tím malým hochem, ačkoliv z hlediska složení těla již není. To, co dělá člověka tím, kým je, je právě jeho duše, psychika, která přetrvává. Celý lidský organizmus je psychikou, informačním systémem. Autor přímo píše: „tělo je duše, jež in-formuje hmotu.“¹⁴⁹ Duše, psychika, vědomí – je integrujícím principem hmoty. A v tom měl pravdu už Aristotelés, duše je formou těla, a tělo je látkou, která se nechává zformovat duší do podoby lidské bytosti.

Na závěr se od Tresmontanta dočteme i o tom, co se děje po smrti. Je-li totiž duše formujícím principem těla, nemůže přeci přestat existovat jen proto, že již neinformuje miliardy atomů a molekul o tom, aby s ní tvořily tělo.¹⁵⁰ Není tedy žádný důkaz, že by duše měla být zničena společně se zánikem hmoty. Zaniká pouze lidská bytost, odumírá hmota těla, to je jediné, co můžeme jistě vědět.

Nejznámější světovou autoritou (spolu s R.A. Moodym), která se zabývá smrtí a umíráním, je doktorka Elisabeth Kübler-Rossová. Ve své knize *O životě po smrti* přináší souhrn jejího dosavadního výzkumu. Píše o zážitcích lidí, kteří zažili blízkou smrt a vrátili se zpět do pozemského života. Autorka vychází z více než 25 000 případů zdokumentovaných ve všech částech světa a ze svého dlouholetého bádání. Smrt člověka přirovnává okamžiku, kdy motýl vylétne ze své kukly. Což je zajímavé přirovnání, neboť řecký výraz *psyché* neznamena pouze *duše*, ale právě i *motýl*. Motýlí kukla je, podle autorky, jako naše tělo. Pokud již naše tělo z nějakého důvodu nelze spravit, vypustí ven motýla - naši duši. O životě mluví jako o prvním stádiu, v druhém stádiu se ocitáme po smrti. Za života nás napájí fyzická energie,

¹⁴⁹ TRESMONTANT, Claude. *Otázky naší doby*. Brno, 2004. Str. 115

¹⁵⁰ Tamtéž, str. 118

v druhém stádiu je to energie psychická. Po smrti se, podle autorky, dostáváme někam, kde není čas ani prostor.¹⁵¹

Odpovídá také na otázku, co nás tedy čeká ve chvíli, kdy zemřeme. Podle svědectví mnoha lidí, kteří zažili blízkou smrt, se po smrti objeví osoba, kterou jsme měli rádi a kterou si v tu chvíli přejeme vidět. Mnozí vědci namítnou, že je to pouze *zvizualizovaná* představa osoby, která blízkou smrt zažila. Autorka proti tomu uvádí příklad dvanáctiletého dívky, která zažila blízkou smrt a bála se říct své matce o tom, jak jí bylo krásně, když umírala. Nakonec o tom pověděla otcí. Řekla mu, že nikdy nezažila nic tak krásného a že se nechtěla vracet zpátky do těla. Líbilo se jí tam také z jednoho důvodu, a tím bylo, že *tam* na ni čekal její bratr a držel ji v náručí s obrovskou láskou. Tato dívka však žádného bratra neměla, nebo o něm alespoň nevěděla. Po vyslechnutí ji otec sdělil, že než se narodila, zemřel její bratr, o kterém jí nikdy neřekli.¹⁵²

Autorka popisuje také blízkou smrt slepých lidí. Zeptala se nevidomých, co zažívali, když jejich tělo zrovna resuscitovali. Odpovědí bylo, že viděli sami sebe, svoje tělo, jak ho resuscitují a zároveň byli schopni popsat i maličkosti, který doktor měl co na sobě apod. To potvrzuje, že naše duše se po smrti opravdu nikam nevytrácí. Naše hmotné tělo zemře, ale poté získáme tělo *astrální*, jak popisuje autorka knihy. V tomto astrálním těle je člověk zase sám sebou, je celiství. Lidé, kteří nemají některé končetiny, se v zážitku blízkém smrti opět vidí s nimi. V tomto astrálním těle nám nechybí nic, co chybělo našemu fyzickému tělu. Nevidomí opět vidí, neslyšící opět slyší. Necítíme zde ani žádnou bolest.¹⁵³

Knihy doktorky Kübler-Rossovové rozhodně stojí za přečtení, uvádí mnoho příkladů ze zkušenosti lidí z celého světa, a překonává kritiku vědců, co se týče duše a umírání. Sama se pokládá za vědkyni a říká: „Musíme skromně a pokorně přiznat, že jsou milióny věcí, kterým nerozumíme. Nikoli tedy, že ony věci, kterým nerozumíme, neexistují, nebo že jen kvůli tomu, že na ně nás rozum nestačí, nejsou reálné.“¹⁵⁴

¹⁵¹ KÜBLER-ROSS, Elisabeth. *O životě po smrti*. Turnov, 1992. Str. 4-7

¹⁵² Tamtéž, str. 23

¹⁵³ Tamtéž, str. 39-40

¹⁵⁴ Tamtéž, str. 5

Ivan Blecha hned v úvodu své *Filozofie*¹⁵⁵ uvádí experimenty dánského fyzika Nielse Bohra, který zjistil, že pokud chceme sledovat atom, musíme ho nechat projít určitým experimentálním prostředím, ve kterém atom zanechá „stopu“, kterou teprve můžeme pozorovat. Samotný atom spatřit nelze. Stopu, kterou za sebou atomy zanechávají, bych nazvala energií. Co by to také jiného mohlo být? Nějaká energie zapůsobila v určitém prostoru a zanechala za sebou energii. Je-li za atomy pouze energie, potom je energií všechno. Jestliže tedy platí zákon zachování energie, nemůže žádná energie jen tak zmizet. U těla je to celkem jasné, pokud ho uložíme po smrti do země, začne se rozkládat a jeho energie v podobě hmoty se opět přemění na hmotu živou, neboť bude sežráno všelijakým hmyzem, který nabyde energie, stejně jako když se najíme my. Co se však stane s energií duše? Zmizet přeci nemůže.

Tento názor sdílí také americký psychiatr R.G. Jarmon ve své knize *Cesty duše*. Podle něj, pokud fyzické a termodynamické zákony říkají, že energii nelze zničit, psychická energie nemůže zmizet. O existenci psychické energie se v žádné učebnici fyziky nedočteme, přesto, píše Jarmon, tato energie ovlivňuje naše životy.¹⁵⁶

Podobného názoru je i výše zmiňovaný doktor Holub, jež hovoří o energetickém systému člověka. Ztotožňuje se s tradičním čínským pojetím ČCHI, jako energie, jež je podstatou energetického systému člověka. Pokud je proudění energie v těle v normě, nemáme žádné potíže. Vznikne-li však *energetická dysbalance*, obtíže se začnou objevovat.¹⁵⁷ Energetickými jednotkami jsou čakry. Akupunktura dokáže stimulovat tato energetická centra, a tím tak upravit vyváženost energie v těle.

Není to ale pouze akupunktura a homeopatie, jež dokáže harmonizovat energii v těle. Jistě je toho schopna i síla lidské duše. Duševní postoj je důležitou složkou našeho života. Jak se naše duše staví k životu, tak se život staví k nám. Uvidíme-li na sobě a ve světě pouze samé zlo, zlo ve vztahu k nám skutečně bude existovat. Myšlení, jež tvoří negativní energii, k sobě automaticky energii negativní

¹⁵⁵ BLECHA, Ivan. *Filozofie*. Olomouc, 2004. Str. 15

¹⁵⁶ JARMON, Robert. *Cesty duše*. Bratislava, 2009. Str. 15-17

¹⁵⁷ HOLUB, Miroslav. *Zdraví a nemoc. Základní pohled na psychosomatiku*. Liberec, 2011. Str. 9-11

přitahuje. Často se užívá výrazu *ten má ale čistou duši*, nebo *je to čistá duše*. Řekneme-li toto nějakému člověku, chceme tím zřejmě vyjádřit, že máme pocit, že jeho úmysly jsou dobré a láskyplné, či že je člověkem, o kterém si myslíme, že by neublížil ani mouše, jak se říká. Každopádně je v tom cosi čistého, dobrého a pozitivního. Bude-li naše duše čistá, tedy bude-li žít s dobrými úmysly na základě toho, po čem touží, a na základě toho, čím je, jistě bude schopna harmonie, pozitivní síly a pozitivního myšlení, až nemoc nakonec „odejde“ sama, neboť již nebude potřebovat sdělovat tělu informaci o nemocné duši, pokud bude duše v harmonii se sebou sama. A právě pozitivismus, a dokonce i očekávání jsou důležitými faktory. Jak píše doktor medicíny Werner Bartens: „Síla pozitivního myšlení dokáže utlumit bolest stejně jako dávka morfinu.“¹⁵⁸ Píše také, že očekávání velice ovlivňuje výsledky. Vše je v naší mysli. Budeme-li tedy kolem sebe spatřovat pouze to špatné, zřejmě se nám špatné bude i dít. Pokud má však člověk vidinu dobrého a pozitivního, může to široce ovlivnit jeho život. Bartens uvádí pokus dvou neurologů, kteří si pro svůj pokus vybrali pacienty s bolestmi po operaci. Jedna skupina pacientů dostala injekčně pouze roztok kuchyňské soli se slovy lékaře, že tento lék jim pomůže se zbavit bolesti. Druhá skupina dostala s infuzí morfin tak, že pacienti neměli ani ponětí, že se jim do těla dostává morfin. Pacienti z první skupiny, kteří si mysleli, že jim lék pomůže od bolesti, se cítili mnohem lépe než pacienti druhé skupiny, kteří dostali opravdový lék, ale nebylo jim to řečeno.¹⁵⁹ Z toho vyplývá, že pokud je člověk léčen nevědomě, či dokonce povzbuzuje své myšlenky k tomu, aby upřednostňovaly negativní závěry, léčení se s největší pravděpodobností nebude dařit. Pokud nezapojíme sílu naší duše a pozitivní mysl, z nemoci se zřejmě dostaneme těžko.

Světová zdravotnická organizace definuje zdraví jako stav tělesné, sociální a duševní pohody. Spíše než stav je to nepřetržitý proces – schopnost zvládat těžké životní situace a být v souladu se svou duší i se světem. Zdraví je duševní rovnováhou. V duši všechno začíná a od ní se rozvíjí. Duše je nedílnou součástí lidské bytosti. Tělo je s duší v těsném spojení a jedno bez druhého nemůže existovat. Vědecky duši prokázat nemůžeme, jelikož ani nemůže být předmětem vědy. Věda se soustřeďuje pouze na hmotné a pečlivě důkazné. Jak však říká i

¹⁵⁸ BARTENS, Werner. Tělesné štěstí. Praha, 2010. Str. 123

¹⁵⁹ Tamtéž, str. 91-92

doktorka E. Kübler-Rossová, nemůžeme přeci o něčem říkat, že to neexistuje, jen proto, že nejsme schopni takovým věcem porozumět nebo proto, že nemají povahu hmoty. Jako společnost jsme od těchto témat „stáhli ruku“, neboť jdou mnohem dále, než je schopna si naše mysl představit. To, že toho nejsme schopni, nemůže končit závěrem, že něco jako duše a život po smrti neexistuje.

7 Závěr

Cílem práce bylo prozkoumat problematiku duše z filozofického a psychologického pohledu. Vybrala jsem některé autory z filozofie Antiky a interpretovala jejich díla. Platónovo pojetí duše je mytologického charakteru, je užíváno mnoho přirovnání. Platón přejímá nesmrtelnost duše z pythagorejsko-orfické tradice a dále ji rozebírá. Jeho učení o duši nelze označit za vědecké bádání. Aristoteles již v úvahách o duši postupuje systematicky a vědecky. Kritizuje dosavadní úvahy o duši a nabízí vlastní výklad. Aristotelův spis O duši byl prvním systematickým dílem, které se snaží vyložit duševní procesy člověka. Tento spis lze označit za počátek zrodu psychologie.

Dále jsem problematiku duše rozebírala ve středověké filozofii, kde na ni bylo pohlíženo převážně z pohledu teologického. Skeptická filozofie René Descarta nás dále zavedla do učení o duši jako o rozumu. Pro Descarta je to racionální duše, jež je nesmrtelná a odlišná od věcí hmoty. Dále psychologickou a fyziologickou analýzou rozebírá lidskou emocionalitu, uvažuje nad propojením psychiky a fyziologie ve svém díle *Vášeň duše*, v němž zakládá ucelenou teorii lidské emotionality. Materialistická filozofie Juliána Offray de La Mettrie měla ukázat, jakým pohledem se v osvícenství pohlíželo na duši. Duše nepotřebuje boha, ani není odlišná od hmoty. Duše je pouze materiální část mozku.

V dalších kapitolách jsem shrnula vznik psychologie, jako vědy o duši. Uvedení pozitivní psychologie a psychologie zdraví mělo ukázat, že psychologie je vědou, jíž duše člověka zajímá. Tyto psychologie vznikaly v průběhu toho, jak se začala měnit lidská společnost. Dnes jsou pro nás takřka nezbytné, neboť péče o duši je dnes důležitější než kdy jindy.

Dále jsem uvedla psychosomatikou medicínu, jako vědu, jež hledá příčiny nemocí na těle i v duši. Těž ona je v dnešním světě nezbytnou součástí. Vznik

civilizace s sebou přinesl také civilizační choroby. Je to ztráta péče o duši, jež nás zavedla do této situace, kdy se lidé zabývají spíše problémy a povinnostmi, než péčí o vlastní duši. V důsledku toho pak vznikají nemoci, na něž už nestačí klasická medicína a medikamentózní léčba, neboť to nejsou nemoci pouze těla, ale také duše.

V poslední kapitole jsem shrnula moderní názory na duši významných doktorů, filozofů a psychologů. Tematika duše není zcela jednoduchá, avšak dosavadní poznatky a příspěvky psychologů a filozofů nám mohou pomoci tento pojem blíže pochopit, nebo alespoň si pod ním něco představit. Myslím si, že péčí o duši by se měl zajímat každý člověk, nejen věřící, neboť duše je nejvnitřnější složkou každého JÁ, je základem každé bytosti.

8 Použitá literatura

1. ANZENBACHER, Arno. *Úvod do filozofie*. Praha: Portál, s.r.o., 2004. ISBN 80-7178-804-X
2. ARISTOTELÉS. *O duši*. Praha: Petr Rezek, 1995. ISBN 80-901796-4-9
3. BARTENS, Werner. *Tělesné štěstí*. Praha: Eminent, 2010. ISBN 978-80-7281-293-6
4. BAKEŠOVÁ, Alena a kolektiv. *Filosofický slovník*. Praha: Euromedia Group, 2009. ISBN 978-80-242-2582-1
5. BLECHA, Ivan. *Filosofie*. Olomouc: Olomouc, 2004. ISBN 80-7182-147-0
6. DESCARTES, René. *Meditace o první filozofii*. Praha: OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-084-X
7. DESCARTES, René. *Rozprava o metodě*. Praha: Svoboda, 1992. ISBN 80-205-0216-5
8. DESCARTES, René. *Vášeň duše*. Praha: MLADÁ FRONTA, 2002. ISBN 80-204-0963-7
9. FRANKL, Viktor Emil. *Lékařská péče o duši*. Brno: Cesta, 1995. ISBN 80-85319-39-X
10. HEINZMANN, Richard. *Středověká filozofie*. Olomouc: Olomouc, 2000. ISBN 80-7182-105-5
11. HOLUB, Miroslav. *Zdraví a nemoc. Základní pohled na psychosomatiku*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2011. ISBN 978-80-7372-751-2
12. JARMON, Robert. *Cesty duše*. Bratislava: Eko-konzult, 2009. ISBN 80-89044-71-9
13. JUNG, Carl Gustav. *Duše moderního člověka*. Brno: ATLANTIS, 1994. ISBN 80-7180-087-X
14. KOHOUTEK, Rudolf. *Dějiny psychologie pro pedagogy*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. ISBN 978-80-210-4540-8
15. KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie zdraví*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-774-4
16. KÜBLER-ROSS, Elisabeth. *O životě po smrti*. Turnov: ARICA, 1992. ISBN 80-900134-7-3

17. LA METTRIE, Julien Offray de. *Pojednání o duši*. Československá akademie věd, 1959.
18. MIKŠÍK, Oldřich. *Psychologické teorie osobnosti*. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-926-X
19. PATOČKA, Jan. *Platónova péče o duši a spravedlivý stát*. Praha: OIKOYMENH, 2012. ISBN 978-80-7298-476-3
20. PLATÓN. *Faidros*. Praha: OIKOYMENH, 1993. ISBN 80-85241-33-1
21. PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-0871-X
22. RICKEN, Friedo. *Antická filozofie*. Olomouc: Olomouc, 1999. ISBN 80-7182-092-X
23. RŮŽIČKA, Jiří. *Psychosomatický přístup k člověku*. Praha: Triton, 2006. ISBN 80-7254-750-X
24. ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie*. Praha: Portál s.r.o., 2005. ISBN 80-7178-923-2
25. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*.
26. SLEZÁČKOVÁ, Alena. *Průvodce pozitivní psychologií*. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-3507-8
27. STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-175-X
28. ŠPINKA, Štěpán. *Duše a krása v dialogu Faidros*. Praha: OIKOYMENH, 2009. ISBN 978-80-7298-390-2
29. TRESMONTANT, Claude. *Otázky naší doby*. Brno: Barrister and Principal, 2004. ISBN 80-86598-94-2
30. ZIMMER, Carl. *Jak se duše stala tělem*. Praha: Galén, 2006. ISBN 80-7262-332-X